

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

NUŠA VEŠLIGAJ

Poročanje slovenskih časopisov ob božiču v času prve svetovne vojne

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Božo Repe

Univerzitetni študijski program
prve stopnje: Zgodovina

Ljubljana, 2020

Zahvala

Ob zaključku prvostopenjskega študija zgodovine se zahvaljujem mentorju dr. Božu Repetu in asistentki Maji Vehar za usmeritve in nasvete pri izdelovanju zaključnega dela.

Zahvaljujem se svojim staršem, bratu in sestri za spodbudne besede in ker so verjeli vame.

Hvala tudi sošolcem zgodovinarjem, ki so me spodbudili, da sem še bolj pridno študirala in raziskovala preteklost.

Izvleček

Diplomsko delo se ukvarja s proučevanjem poročanja slovenskih časopisov v času božiča med 1. svetovno vojno, ki ga postavlja v kontekst razmer na Slovenskem tik pred začetkom vojne in med njo. Diplomaska naloga ponuja vpogled v to, kateri časopisi so se ukvarjali z božično tematiko in v kolikšni meri je bilo to doseženo, ali je bilo poročanje namenjeno le civilnemu prebivalstvu ali tudi vojakom in kakšen je bil uredniški odnos do vojne – so nanjo gledali z optimizmom ali pesimizmom. Na zastavljena raziskovalna vprašanja odgovarja z analizo štirih izbranih časopisov, in sicer liberalnega *Slovenskega naroda*, katoliškega *Slovenca* in *Domoljuba* ter učiteljskega glasila *Učiteljski tovariš*.

Ključne besede: Prva svetovna vojna, božič, slovenska zgodovina, slovenski časopisi, *Slovenski narod*, *Slovenec*, *Domoljub*, *Učiteljski tovariš*.

Abstract

The dissertation covers the study of Slovene journal reports during Christmas in the time of World War I, which is put in the context of the conditions on Slovenian grounds right before and during the war. The dissertation gives an insight into journal reports, specifically the ones which wrote about Christmas topics, and to what extent these newspapers covered them. It also provides an answer to questions such as whether reporting was dedicated to the civilian population only or were reports also written for soldiers, what was the editorial attitude towards the war like – was the war praised or looked down on? All these questions are answered by analysing four selected newspapers, namely the liberal *Slovenski narod*, the catholic *Slovenec* and *Domoljub*, and the teaching bulletin *Učiteljski tovariš*.

Key words: World War I, Christmas, Slovene history, Slovene newspapers, *Slovenski narod*, *Slovenec*, *Domoljub*, *Učiteljski tovariš*.

Kazalo:

1 UVOD	5
2 RAZMERE NA SLOVENSKEM	6
2.1 Razmere tik pred vojno	6
2.1.1 Politika	6
2.1.2 Družba	8
2.2 Atentat in začetek 1. svetovne vojne	12
2.2.1 Sarajevski atentat	12
2.2.2 Začetek »Velike vojne«	13
2.3 Posledice vojne	14
3 PREGLED ČASOPISNIH VIROV	16
3.1 <i>Slovenski narod</i>	17
3.2 <i>Slovenec</i>	18
3.3 <i>Domoljub</i>	19
3.4 <i>Učiteljski tovariš</i>	20
4 POROČANJE SLOVENSKIH ČASOPISOV V ČASU BOŽIČA	21
4.1 Božični čas leta 1913	22
4.2 Božični čas leta 1914.....	23
4.3 Božični čas 1915	26
4.4 Božični čas 1916	28
4.5 Božični čas 1917	29
4.6 Božični čas 1918	31
5 ZAKLJUČEK	34
6 BIBLIOGRAFSKI SEZNAM	35
6.1 Časopisni viri	35
6.2 Spletni viri	37
6.3 Literatura.....	37

1 UVOD

V svojem diplomskem delu sem se ukvarjala s proučevanjem člankov v slovenskem časopisju v času božiča med prvo svetovno vojno. Božič sicer velja za družinski praznik, ljudje v 20. stoletju, predvsem v medvojnem času, pa so bili z vero močno povezani – »*krščanska vera je v upanju na duhovno prenavo časa in ljudi ponujala odgovor na vprašanje o pomenu trpljenja in izrisovala odrešenje kot njegov temelj*«. ¹ Zanimalo me je, kako so skozi vsa leta prve svetovne vojne v slovenskih časnikih ob božiču poročali, da se vojaki ne bodo vrnili domov in da se boji na različnih frontah po svetu še ne bodo končali. Pri proučevanju me je zanimalo predvsem, če je bilo poročanje o vojni v času božiča manj prisotno, o čem so v tem času pisali, če so bili članki napisani tako, da so pri družinskih članih vojakov lahko vzbujali olajšanje oz. so prinašali vzpodbudne novice. Zanimalo me je tudi, če so v časopisih v božičnem času objavili pisma vojakov in njihova občutja na fronti. Metodološko bo diplomska naloga temeljila na kvalitativni metodi – in sicer predvsem opisni, primerjalni in pojasnjevalni metodi. Sporadično pa bom uporabila tudi kvalitativno metodo s statistično analizo podatkov. Diplomska naloga bo temeljila na časopisnih virih, ki jih bom kritično analizirala. Pri tem mi bo v pomoč Digitalna knjižnica Slovenije, kjer so objavljeni časopisi tudi iz obdobja prve svetovne vojne (1914–1918), ki je predmet mojega raziskovanja. Analizirala bom članke, ki so bili objavljeni v časopisih *Slovenec*, *Domoljub*, *Učiteljski tovariš* in *Slovenski narod*, in sicer vsako leto vojne med 23. in 29. decembrom, prav tako bom analizirala isto obdobje leto pred vojno, torej 1913, in božični čas v letu 1918, ko se je vojna že končala. Nekateri izmed teh časopisov so bili dnevniki, drugi tedniki, mesečniki, tako se nabor številčk količinsko razlikuje – pri *Slovenskem narodu* bom v ozir vzela osemnajst številčk časopisa, pri *Slovincu* sedemnajst, pri *Domoljubu* štiri in tri pri *Učiteljskem tovarišu*. Poleg časopisnih virov bom posegla tudi po literaturi ², ki obravnava prvo svetovno vojno in časopisje tistega časa. Na podlagi slednje bom v prvem delu diplomske naloge na kratko predstavila razmere na Slovenskem tik pred začetkom vojne, sarajevski atentat in začetek prve svetovni vojne. Orisala bom tudi vse štiri obravnavane

¹ Bobič, Pavlina. »Vera v vojni.« V: *Slovinci + prva svetovna vojna 1914-1918*, ur. Marko Štepec, 76–78. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010, 76.

² Kot literaturo sem uporabljala samo gradivo slovenskih zgodovinarjev. Večinoma gre za posamezne razprave v raznih zbornikih, ki so bili objavljeni ob obletnici 1. svetovne vojne. Sem sodijo zborniki, ki jih je objavljala Muzej novejšje zgodovine Slovenije. Med literaturo sem uvrstila tudi zapise/spomine vojakov, vendar sem ob obravnavi poudarjala, da spominov ne smemo enačiti z zgodovino. V tem sklopu literature sem uporabila zapise dr. Alojzija Trstenjaka. Pri raziskovanju časopisov pa sem si pomagala predvsem z Enciklopedijo Slovenije in z že obstoječimi diplomskimi ali magistrskimi nalogami na temo slovenskega novinarstva in časopisja.

časopise, v drugem delu pa bom odgovorila na zastavljena raziskovalna vprašanja s pomočjo analize 62 števil izbranega časopisja.

2 RAZMERE NA SLOVENSKEM

2.1 Razmere tik pred vojno

2.1.1 Politika

»Slovenci so v 20. stoletje vstopili pod okriljem Habsburške monarhije. Država se je od sporazuma z Madžari leta 1867, ko je bila sprejeta tako imenovana dualistične preureditev monarhije, imenovala Avstro-Ogrska.«³ Leta 1848 je njen cesar postal Franc Jožef I., ki se je na čelu monarhije obdržal vse do srede 1. svetovne vojne. »Slovenci so živeli v zgodovinskih deželah na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Goriškem, v Istri in v Prekmurju.«⁴ Od srede 19. stoletja naprej so si Slovenci prizadevali za razrešitev nacionalnega vprašanja, ki so ga že v času marčne revolucije predstavili v programu Zedinjena Slovenija, vendar mu oblasti niso bile naklonjene. Konec 19. stoletja pomeni tudi čas povezovanja narodov, vojaško-političnih nasprotij in kot zapiše Marko Štepec so bile »države Evrope [...] zapletene v nepomirljiv klobčič nasprotij in strahu«.⁵ Še pred samim atentatom na avstrijskega prestolonaslednika so bili v monarhiji spori in različne tendence po osamosvojitvi in predrugačenju ureditve, zato so bili vojaški spopadi samo še vprašanje časa.

Zelo pomembno funkcijo v monarhiji je imela vojska, ki se je z dualistično ureditvijo monarhije leta 1867 prav tako reorganizirala. »Avstro-Ogrska je imela skupno vojsko, ki jo je vodil CesarSKI in kraljevi vojni minister in CesarSKO-kraljevo vojsko v obeh polovicah države: Honved v ogrskem in Landwehr v avstrijskem delu države.«⁶ Monarhija je bila razdeljena na 16. korpusnih območij, slovenski vojaki so pripadali 3. korpusu s sedežem v Gradcu.⁷ Ob začetku vojne je bila predvidena splošna mobilizacija obveznikov.

Kar se tiče slovenske politike in politikov, so bili ti pred vojno zelo razdvojeni, vendar so v glavnem podpirali, da slovensko ozemlje ostane pod okriljem Habsburške monarhije. Edini, ki so bili proti avstrijski nadoblasti, so bili Preporodovci. Izobraženci, ki so izdajali svojo revijo

³ Štepec, Marko. »Avstro-Ogrska pred veliko vojno.« V: *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*, ur. Marko Štepec, 7. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010.

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam.

⁶ Hribar, Angelika. »Elza Obereigner-Kastl.« V: *Take vojne si nismo predstavljali*, ur. Marko Štepec, 17. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 2010.

⁷ Prav tam.

Preporod, so verjeli, da lahko politično neodvisnost in združitev Jugoslovancev dosežejo le z revolucijo in razbitjem Avstrije.⁹ Liberalci so bili ideji o združitvi z Jugoslovanci sicer bolj naklonjeni kot katoliški in socialdemokratski tabor, vendar nobena stranka ni bila pripravljena opustiti svojega jezika in kulture zaradi povezovanja z drugimi jugoslovanskimi narodi. »*Vsaj do prve svetovne vojne so politiki iz katoliškega tabora gojili iluzije o možnosti reformiranja monarhije v neke vrste tripartitno federalno tvorbo.*«¹⁰ Pri uvedbi tripartitizma so se zanašali na prestolonaslednika Franca Ferdinanda, saj so verjeli, da jim je naklonjen. Prestolonaslednik je veljal za preudarnega politika, »*ki naj bi reformiral monarhijo, tako da bi tudi Slovani naposled dobili besedo pri političnem odločanju.*«¹¹ S smrtjo Franca Ferdinanda pa so se zaostri tudi odnosi v slovenski politiki. Tik pred vojno je bila najmočnejša Vseslovenska ljudska stranka, na čelu katere je bil Ivan Šušteršič. Stranka sicer ni bila enotna, nasprotniki so bili tudi znotraj politične skupine. Šušteršič je imel največji vpliv na Kranjskem, kjer je deloval tudi kot deželni glavar, nasproti pa mu je s svojimi idejami stal Janez Evangelist Krek.¹² Liberalno stranko na drugi strani je vodil Ivan Tavčar in za razliko od katoliške struje liberalcem ni nikoli uspelo ustanoviti enotne stranke, ampak je bila ta razdeljena po posameznih deželah.¹³

Ob atentatu na prestolonaslednika je Šušteršič izrazil veliko ogorčenje, saj je v prestolonasledniku videl možnost za uresničitev ideje tripartitizma.¹⁴ Ivan Hribar, ki je pripadal liberalnemu krogu politikov, atentata ni obsojal, se je pa bal, da bi dejansko prišlo do vojne. Svojih stališč sicer ni najbolj javno izražal, saj se je bal, da bi ga obsodili zaradi želje združitve s Srbijo.¹⁵ Pred začetkom vojne je Krek še verjel, da lahko avstro-ogrška monarhija vprašanje Balkana razreši v prid Slovencev in Hrvatov, vendar so se kmalu za tem začele obširne aretacije na slovenske politike, na tiste, za katere so oblasti sumile, da podpirajo velikosrbsko idejo in tako so se tudi ostali politiki začeli spraševati, kakšna naj bo prihodnost slovenskega naroda in če sploh znotraj habsburške monarhije.¹⁶ Po začetku vojne so slovenski politiki ugotovili, da postaja slovensko ozemlje predmet pogajanj med Italijo in Antanto, zato so se zbal za prihodnost svojega naroda. Šušteršič je takšno delitev in ravnanje velesil močno obsojal,

⁹ Uljan, Mojca. »*Prehod Slovencev iz Avstro-ogrške monarhije v Kraljevino SHS.*« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede UL, 2004, 9.

¹⁰ Lipušček, Uroš. *Sacro Egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012, 110.

¹¹ Prav tam.

¹² Rahten, Andrej. »Slovenska politika od sarajevskega atentata do vstopa Italije v vojno.« *Acta Histriae*, 25/4 (2017), 977–992, 978.

¹³ Prav tam, 979.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Prav tam, 980.

¹⁶ Prav tam, 981–983.

medtem ko se Kreku ni zdelo, da bi lahko Italijani tako ogrozili slovenski prostor.¹⁷ Ob zaostrovanju vojne so predvsem starejši politiki iz vrst katolikov še vedno podpirali habsburško nadoblast, ne glede na posledice za slovenski narod. Razprtije znotraj Vseslovenske katoliške stranke so bile vedno večje in ko je vojna dobivala svoje razsežnosti se je Šušteršič ukvarjal predvsem z iskanjem hrane za Kranjsko, Krek pa se je politično razvijal in iskal zavezniki pri Hrvatih in drugih slovanskih narodih.¹⁸

Poleg ideje o tripartitni preureditvi monarhije, ki je na Slovenskem prednjačila, so bile ideje tudi druge. Avtor enega izmed predlogov je bil Gregor Žerjav, ki je bil član Narodne napredne stranke, njegova ideja pa je bila ustanovitev federalne enote znotraj monarhije, ta enota naj bi bila sestavljena iz treh pokrajin, in sicer srbske, hrvaške in slovenske, vsaka pokrajina bi naj imela svojega kraljevega namestnika, pokrajinsko vlado in pokrajinsko zbornico.¹⁹ Žerjavova ideja je bila še predaja Furlanije Italiji v zameno za Benečijo, kjer je živel veliko Slovencev.²⁰

Leta 1909 so idejo o združitvi vseh južnih Slovanov ne glede na narodnost, vero in kulturo predlagali slovenski socialdemokrati, vendar so mnogi na njihovo idejo reagirala burno. Med nasprotniki takega modela države je bil med drugim slovenski pisatelj Ivan Cankar, ki je v svojem govoru leta 1913 poudaril, da je združitev Slovanov »*politični problem*«, jezikovno in predvsem kulturno pa naj bi se po Cankarjevem mnenju južni Slovani med sabo preveč razlikovali in bi bilo takšno združevanje nesmiselno.²¹

2.1.2 Družba

Od srede 19. stoletja dalje je naraščalo število prebivalcev na slovenskem ozemlju – sprva počasi, vendar se je to ozemlje že sredi 19. stoletja z naravnim prirastkom približalo evropskemu razvoju.²² Smrtnost je skozi celotno 19. stoletje padala in bila najnižja tik pred začetkom 1. svetovne vojne, vendar Fischerjeva opozarja, da je bil naravni prirastek sicer visok, vendar je zaradi migracij, ki so prav tako zaznamovale to obdobje, nizek.²³ »*Slovensko izseljevanje je bilo del avstroogrskega izselitvenega vala, ki je bil množičen zlasti v devetdesetih*

¹⁷ Prav tam, 986.

¹⁸ Prav tam, 989.

¹⁹ Uljan, »*Prehod Slovencev iz Avstro-ogrske monarhije v Kraljevino SHS*«, 8.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Fischer, Jasna. *Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: Družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 74.

²³ Prav tam.

letih in vse do začetka prve svetovne vojne.«²⁴ Žitnik Serafin zapiše, da gre za čas, ko je bila večina slovenskega prebivalstva še agrarnega, vendar je že prihajalo do preoblikovanja družbe.²⁵ Zaradi razvoja tržnega gospodarstva in industrije so bili prizadeti predvsem kmetje, ki so se morali modernizirati, če so želeli slediti razvoju, vendar je bila modernizacija za večino kmetov nemogoča zaradi nizkih prihodkov.²⁶ »Po nekaterih podatkih se je iz slovenskega prostora v času do prve svetovne vojne izselilo 23 % prebivalstva.«²⁷ Pri migracijah do 1. svetovne vojne je pomembno poudariti, da te niso bile vedno zunanje, temveč tudi notranje, ki so povezane z urbanizacijo.²⁸ Od druge polovice 19. stoletja dalje se je močno razvijala industrija na Slovenskem, pri tem pa se je zgledovala po ostalih evropskih deželah.³² Same industrijske panoge so se močno razlikovale že po samih pokrajinah, v ospredju je bila sicer predvsem kovinarska in strojna industrija, rudarstvo s premogovništvom, kemična, tekstilna, usnjarska, papirniška in vse pogostejše še živilska industrija.³³ S pridobivanjem rude so se ukvarjali v Zagorju, Trbovljah in Hrastniku, pomembne železarske obrate so imeli na Jesenicah, v Štorah, Prevaljah ter v Ravnah na Koroškem.³⁵ Do začetka 1. svetovne vojne se je na Slovenskem razvilo okoli 450 industrijskih obratov.³⁶

Industrijsko najpomembnejši del slovenskega ozemlja pred 1. svetovno vojno je predstavljal Trst, kjer so v mestu sicer živeli nemški in italijanski prebivalci, vendar je zaledje predstavljalo slovenstvo. Nemško prebivalstvo je bilo vezano predvsem na dinastijo, torej so v Trstu živeli predstavniki oblasti in vodje industrijskih obratov, torej je bilo več prebivalstva italijanskega.³⁷ Slovenskega prebivalstva naj bi bilo v Trstu ob začetku 1. svetovne vojne okoli 57 000.³⁸ Trst so takratni politiki in tudi zgodovinarji, ki so se pozneje ukvarjali z zgodovino slovenskega naroda, razumeli kot največje slovensko mesto oz. kot mesto, kjer je bilo skoncentriranega največ slovenskega prebivalstva.³⁹ Kljub temu, da je bil po deležu prebivalcev Trst razumljen

²⁴ Prav tam.

²⁵ Žitnik Serafin, Janja. *Raziskovanje slovenskega izseljenstva: vidiki, pristopi, vsebine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017, 54.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam, 58.

²⁸ Fischer, *Družba, gospodarstvo, prebivalstvo*, 75.

³² Prav tam, 10.

³³ Prav tam.

³⁵ Sopčič, Drago. »Podjetništvo na Slovenskem v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno.« Magistrsko delo, Ekonomska fakulteta UL, 2013, 5.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Klabjan, Borut. »Od Trsta do Sarajeva in nazaj: dinastična lojalnost in nacionalna pripadnost v habsburškem Trstu na predvečer prve svetovne vojne.« *Acta Histriae*, 21/4 (2013), 749–772, 755.

³⁸ Repe, Božo. »Slovinci in prva svetovna vojna.«

http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/slovinci_in_1_svetovna_vojna/index.html (dostop: avgust 2020).

³⁹ Lipušček, *Sacro egosimo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*, 125.

kot italijansko mesto, pa je bil uradni jezik mesta nemščina.⁴⁰ Trst je imel sicer upravno avtonomijo, kar pomeni, da ni pripadal nobeni državi, občasno pa so ga združili tudi z drugimi enotami, in tako je bil večkrat upravno združen tudi s Kranjsko.⁴¹ Obmorsko mesto je imelo zelo velik pomen za gospodarstvo predvsem Avstrije, pa tudi Nemčije in Češke, po izgradnji južne železnice (1857) ter Sueškega prekopa (1896) se je začelo mesto še hitreje razvijati, njegov pomen za Nemčijo je postajal vse večji.⁴²

Poleg Trsta so bila pomembna tudi nekatera druga mesta. Tako se je na Štajerskem predvsem od 2. polovice 19. stoletja izrazito razvijal Maribor, kjer je bila v ospredju predvsem usnjarska industrija.⁴⁴ Maribor je imel zelo dobro lego in povezave z avstrijskim delom monarhije, mesto se je do 1. svetovne vojne izrazito razvijalo, večalo se je tudi število prebivalstva.⁴⁵ Enako kot Maribor se je razvijala tudi Ljubljana. Ta je veljala za glavno mesto dežele Kranjske, z raznimi nacionalističnimi gibanji pa je vedno bolj postajala tudi središče in glavno mesto vseh Slovencev.⁴⁶ Ljubljana se je razvijala politično, kulturno, ekonomsko in tudi industrijsko.⁴⁷ Granda trdi, da je bila Ljubljana do začetka 1. svetovne vojne že slovensko gospodarsko središče.⁴⁸ V 2. polovici 19. stoletja in do začetka 1. svetovne vojne je imelo na Slovenskem ozemlju zelo pomembno vlogo tudi Celje. Mesto se je začelo izrazito razvijati po letu 1846, ko je bila skozi njega speljana Južna železnica.⁵⁰ V drugi polovici 19. stoletja so v Celju odprli čitalnico, ustanovljena je bila Celjska mestna hranilnica, mesto je dobilo javno plinsko razsvetljavo.⁵¹ Industrijsko je bilo Celje zelo pomembno zaradi odprtja še danes delujoče industrijske cone Cinkarne, konec 19. stoletja je bila ustanovljena še tovarna emajlirane posode, ki je pomenila največje tovrstno podjetje v Srednji Evropi vse do konca 2. svetovne vojne.⁵²

⁴⁰ Prav tam, 118.

⁴¹ Prav tam, 117.

⁴² Prav tam, 122.

⁴⁴ Leskovec, Antoša. »Gospodarstvo v Mariboru od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne.« V: *Od Maribora do Trsta – zbornik referatov*, ur. Darko Friš in Franc Rozman, 107–126. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, 110.

⁴⁵ Prav tam, 116.

⁴⁶ Granda, Stane. »Rast Ljubljane v gospodarsko središče Slovenije.« V: *Od Maribora do Trsta – zbornik referatov*, ur. Darko Friš in Franc Rozman, 99–105. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, 99.

⁴⁷ Prav tam, 100.

⁴⁸ Prav tam, 104.

⁵⁰ Celje skozi čas. http://www.o-4os.ce.edus.si/projekti/mednarodno_sodelovanje/elementi/celje_kronika.pdf (dostop: avgust 2020).

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam.

Družbo ob začetku 1. svetovne vojne je močno oblikovala še izobrazba. »Iz pretežno slovenskega kmečkega prebivalstva so vse številnejši posamezniki odhajali v šole.«⁵³ V 19. stoletju šolstvo ni bilo v rokah Slovencev, kljub temu pa je bil zlasti slovenski jezik v šolstvu zelo pomemben, zlasti za rast in razvoj narodne zavesti.⁵⁴ Slovenščina se je razvijala preko šolskih učbenikov in učnega jezika, pri Slovencih pa je s tem vzbujala občutek, da ti pripadajo k svoji jezikovni skupnosti.⁵⁵ Pozivi k nujnosti slovenskih učbenikov so se začeli že pred letom 1848, slovenščina kot učni jezik pa naj bi bila prisotna tako na deželi kot v mestih, na realkah in gimnazijah.⁵⁶ Prav gimnazije in ostale srednje šole so bile tiste, kjer so se dogajali premiki v korist slovenskemu šolstvu.⁵⁷ Na začetku 19. stoletja je bila slovenščina na srednjih šolah le izjema, ob koncu stoletja pa je bila predvsem na Kranjskem in tudi že drugod po Slovenskem ozemlju kot pomožni ali vzporedni učni jezik, kmalu celo kot učni jezik.⁵⁸ Slovenski jezik je bil prisoten tudi v visokošolskem izobraževanju, kolikor je bilo to mogoče, in sicer sta bili še posebno pomembni stolici za slovenski jezik v Gradcu in Ljubljani.⁵⁹ V času nacionalnih gibanj 19. stoletja je bilo izdajanje učbenikov v slovenskem jeziku zelo težavno zaradi stroge avstrijske cenzure, prav tako pa so izdajanje oteževali še različni črkopisi po slovenskih deželah.⁶⁰ V sredini stoletja se je tako že uveljavila gajica.⁶¹ Aktualno je bilo tudi jezikovno vprašanje, saj so se govori po različnih pokrajinah razlikovali in je bilo treba uvesti nek standardni slovenski jezik, ki bi ga govorili na celotnem slovenskem ozemlju.⁶² Govekar Okoliš poudarja, da je bilo slovenske učbenike veliko lažje uvesti v nižjih razredih šol, najtežje pa je bilo z uveljavitvijo slovenščine v gimnazijah in na realkah, v okviru katerih so delovale strokovne šole.⁶³ Po letu 1870 se je šolstvo sicer razvijalo veliko hitreje, število učencev je do začetka 1. svetovne vojne močno naraščalo.⁶⁴ Šolske razmere so bile pogosto nemogoče, saj je bilo v letu 1910 v razredu več 10 otrok. Zajc Cizelj navede, da je bilo tega leta v Ljubljani v povprečju na enega učitelja

⁵³ Rajh, Bernard. »Pogledi na slovensko 19. stoletje.« V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 79/ 1.–2., ur. Vlasta Stavbar, 71–82. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor, 2008, 73.

⁵⁴ Rajh, »Pogledi na slovensko 19. stoletje«, 75.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ Govekar Okoliš, Monika. »Pomen slovenskih šolskih knjig in učbenikov pri oblikovanju nacionalne identitete Slovencev v drugi polovici 19. stoletja.« V: *Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, ur. Slovenski šolski muzej, 226–241. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2004, 227.

⁵⁷ Rajh, »Pogledi na slovensko 19. stoletje«, 76.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Govekar Okoliš, »Pomen slovenskih šolskih knjig«, 227.

⁶¹ Rajh, »Pogledi na slovensko 19. stoletje«, 75.

⁶² Prav tam, 76.

⁶³ Govekar Okoliš, »Pomen slovenskih šolskih knjig«, 239.

⁶⁴ Zajc Cizelj, Ivanka. »Socialna demokracija in osnovna šola konec 19. in v začetku 20. stoletja.« V: *Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, ur. Slovenski šolski muzej, 84–93. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1995, 88.

41 otrok, medtem ko so bile razmere v Krškem najslabše, saj je tam en učitelj poučeval tudi 107 otrok.⁶⁵ Razmere v osnovnih šolah so bile sicer veliko boljše v mestih, šolstvo pa je bilo na nek način prilagojeno tudi kmetom, saj so si prizadevali, da so bili otroci prosti pouka ob nedeljah in praznikih, učili pa so jih veliko praktičnih stvari in verouka, saj je bila vera v tem času na podeželju zelo pomemben element življenja.⁶⁶ Pomembno vlogo pri izobraževanju in širjenju pismenstva sploh je imela Mohorjeva družba. Ta je bila ustanovljena 27. julija 1851 v Celovcu, njena ustanovitelja sta bila Andrej Einspieler in Anton Janežič s somišljeniki, glavno vodilo družbe pa je bilo širiti literaturo med slovenski narod.⁶⁹

2.2 Atentat in začetek 1. svetovne vojne

Napetosti znotraj Habsburške monarhije so bile v začetku 20. stoletja vedno večje, nestrpnost se je stopnjevala, manjši narodi so vedno glasneje izražali želje po predrugačenju skupne države, izražali so tendence po odcepitvi, Evropa se je delila na Antantni in Centralni blok. Vojna je bila tako neizbežna, čeprav so mnogi upali, da do nje vseeno ne bo prišlo. Razlogi za vojno so bili torej gospodarski, politični, ekonomski, kulturni in nacionalni, povod za začetek prve svetovne vojne pa je bil atentat na avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda.⁷³

2.2.1 Sarajevski atentat

28. junija 1914 je prestolonaslednik Franc Ferdinand s soprogo Sofijo obiskal vojaške manevre v Sarajevu, njun obisk pa se je končal tragično. Franca Ferdinanda so najprej napadli z eksplozijo, pri čemer so bili neuspešni, nato pa je s pištolo streljal Gavrilo Princip, eden izmed pripadnikov Mlade Bosne, ki se niso strinjali z avstrijsko zasedbo (1878) in priključitvijo Bosne (1908),⁷⁵ ter smrtno ranil tako prestolonaslednika kot njegovo ženo.⁷⁶ »Atentat je med prebivalci slovenskih dežel sprožil ogorčenje. Mesta so razobesila črne zastave in med prebivalci so se širila domoljubna čustva.«⁷⁷ Pretreseni so bili tudi slovenski politični krogi, ki so verjeli, da bo Franc Ferdinand tisti, ki bo uredil nacionalno vprašanje: »Franc Ferdinand, konservativni politik, [...] je v delu slovenske javnosti veljal za preudarnega politika, ki naj bi

⁶⁵ Prav tam, 89.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁹ Vehar, Maja. »Mohorjeva družba.« <http://zgodovina.si/mohorjeva-druzba/> (dostop: avgust 2020).

⁷³ Štepec, Marko. »Sarajevski atentat.« V: *Take vojne si nismo predstavljali*, ur. Marko Štepec, 19. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2014.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Štepec, »Avstro-Ogrska pred veliko vojno,« 10.

reformiral monarhijo, tako da bi tudi Slovani naposled dobili besedo pri političnem odločanju.«⁷⁸

Atentat pa je sprožil tudi vse glasnejše namigovanje na vojno. To je v svojih spominih na takojšnje dogajanje po Sarajevskem atentatu omenil tudi dr. Alojzij Trstenjak: »Dnevno časopisje je o tem umoru obširno razpravljalo in sprva bolj prikrito, potem pa vedno bolj očitno obdolževalo Srbijo, češ da je ona kriva, da je bil avstrijski prestolonaslednik umorjen. Poudarjalo je, zlasti nemško, da je treba s Srbijo in z njeno propagando na avstro-ogrskem jugu temeljito in enkrat za vselej obračunati.«⁷⁹ Trstenjak je zapisal tudi, da so bile notranje in zunanje politične napetosti vedno večje, časopisje je že kmalu po atentatu začelo namigovati in poročati o vojni kot o »gotovem dejanju«.⁸⁰

2.2.2 Začetek »Velike vojne«⁸²

Po atentatu je Avstro-Ogrska Kraljevini Srbiji poslala ultimatum, »ki je vključeval zahtevo po prepovedi protiavstrijske propagande in po avstro-ogrski preiskavi na srbskem ozemlju«.⁸³ Srbija je ultimatum zavrnila, saj je bil protiušten in Avstro-Ogrska je tako napovedala vojno. Srbija je ultimatum zavrnila 24. julija in že naslednji dan je Avstrija začela s prekinjanjem diplomatskih odnosov s Kraljevino Srbijo, uvedla pa je tudi delno mobilizacijo v avstro-ogrsko vojsko.⁸⁴ Slovenci so za mobilizacijo izvedeli iz raznih časopisov in razglasov in jasno jim je bilo, da bodo za nekaj časa morali oditi na bojišča. »Ukaz o mobilizaciji je naročal vsem vojnim obveznikom, da morajo v štiriindvajsetih urah zapustiti domove in se napotiti k svojim vojnim enotam.«⁸⁵ Avstro-Ogrska se je o dogodkih posvetovala s svojo zaveznico Nemčijo in pod njenim vplivom in sodelovanjem je 28. julija 1914 Srbiji napovedala vojno.⁸⁶ Ker je Avstro-Ogrska napovedala vojno Srbiji, Rusija pa je bila srbska zaveznica, so Rusi na to vojno napoved odgovorili tako, da so konec julija tudi sami izvedli splošno mobilizacijo. Vojne napovedi in

⁷⁸ Lipušček, *Sacro Egoismo*, 109–110.

⁷⁹ Trstenjak, Alojzij. *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2015, 25.

⁸⁰ Prav tam.

⁸² Termin, ki se pogosto pojavlja v povezavi s 1. svetovno vojno, je »Velika vojna«. Vojna je dobila takšno poimenovanje, saj v zgodovine vse do te vojne niso potekali tako krvavi spopadi, v nobeni vojni do leta 1914 ni bilo toliko žrtev, 1. svetovna vojna pa je bila planetarna, kar pomeni, da je zajemala skoraj ves svet. Grdina, Igor. »Slovenci v vrtincu velike vojne.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 35. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

⁸³ Štepec, Marko. »Pavel Golia.« V: *Take vojne si nismo predstavljali*, ur. Marko Štepec, 21–24. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2014, 23.

⁸⁴ Trstenjak, *Spomini iz prve svetovne vojne*, 25.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Štepec, »Avstro-Ogrska pred veliko vojno«, 10.

mobilizacije po Evropi so se v juliju in avgustu kar vrstile in še pred koncem poletja je tako Evropa kot velik del sveta postalo bojišče.⁸⁷

Vojaški transporti z nabornimi slovenskimi vojaki so bili poslani predvsem na vzhodno bojišče (v Galicijo) v boj proti Rusiji. »Izkušnje prejšnjih vojn so vzbujale lažno upanje, da se bodo s slavo in odlikovanji ovenčani vojaki kmalu, najpozneje do božiča, vrnili domov.«⁸⁸

2.3 Posledice vojne

Kljub željam in obljubam, da vojna ne bo trajala dolgo, je ta trajala vse do 11. novembra 1918, ko je prišlo do kapitulacije Nemčije, in je bila najbolj krvava vojna do o takrat. Na bojiščih po Evropi je padlo več kot 35.000 slovenskih vojakov, ki so pokopani po vseh frontah, kjer so se bojevali. Doma je ostalo več deset tisoč vdov in otrok, poleg padlih vojakov je vojna prinesla tudi več kot 10.000 vojnih invalidov.⁸⁹ Zaradi težkih razmer na frontah so se začeli upirati vojaki, tudi civilno prebivalstvo je bilo že naveličano vojnega življenja. Primanjkovalo je hrane, surovin, delovne sile. Problem delovne sile se je poznal predvsem zato, ker pred vojno ženske večinoma niso bile zaposlene, med vojno pa so morale oditi na delo v tovarne in drugod, da so lahko preživele družine. Poleg vseh slabih lastnosti, ki jih je prinesla 1. svetovna vojna, pa lahko kljub vsemu govorimo o eni dobri, ki je spremenila svet – ženska emancipacije. V vojni so se ženske pokazale kot sposobne delavke, sposobne skrbeti za družino in na nek način so pokazale, da so v družbi lahko v enakovrednem položaju kot moški. Ženske pa niso le delale, ampak so se tudi politično udejstvovale. Bile so članice Preporodovcev, poleg tega so obstajala še druga društva, na primer Splošno žensko društvo.⁹⁰ Zaradi slabih razmer med civilnim prebivalstvom v času vojne, zlasti zaradi pomanjkanja hrane in visokih cen na tržnicah, so ženske izvedle več demonstracij v letu 1918, ki so iz bolj ali manj mirnih protestov prerasle v socialni nemir.⁹¹ poleg tega so se prostovoljno udejstvovale pri izboljševanju socialnega položaja določenih skupin. Ženske so tako v okviru različnih organizacij pomagale predvsem vojnim sirotam, vojakom, delovale so v raznih bolnišnicah, delile hrano.⁹² Irena Selišnik je ugotovila, da ženske med vojno niso bile združene v trpljenju, pač pa je bil njihov položaj v vojni odvisen od statusa

⁸⁷ Prav tam, 10–12.

⁸⁸ Štepec, »Pavel Golia«, 23.

⁸⁹ Štepec, Marko. »Spomin na svetovno vojno.« V: *Slovenci + prva svetovna vojna 1914-1918*, ur. Marko Štepec, 94–97. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010, 94.

⁹⁰ Selišnik, Irena. »Ženske v zaledju vojnih zubljev.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 185–198. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, 186–187.

⁹¹ Prav tam, 193–194.

⁹² Prav tam, 196.

v družbi, saj so ženske s podeželja garale na poljih in skrbele za prehrano prebivalstva, delavke so protestirale za boljše življenje, mestne gospe pa so bile »zadolžene« za humanitarna dela.⁹³

Vojna je prinesla tudi spremembe meja in državnih tvorb. Tekom vojne so vedno bolj postajale aktualne različne ideje o prihodnosti in mestu slovenskega naroda po vojni. Ves čas vojne so slovenski domoljubi v sebi ohranjali idejo in željo po osamosvojitvi izpod avstro-ogrske oblasti in tako so skupaj s Hrvati in Srbi, ki niso bili del Kraljevine Srbije, ustanovili Državo SHS – Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Ta je bila uradno ustanovljena 29. oktobra in je bila poleg srbske in črnogorske tretja južnoslovanska suverena enota.⁹⁴ Država mednarodno ni bila priznana in zato je bila prisiljena, da se je združila skupaj s Srbijo, in sicer 1. decembra 1918.⁹⁶

⁹³ Prav tam, 195–198.

⁹⁴ Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa, 1995, 11.

⁹⁶ Prav tam, 11–12.

3 PREGLED ČASOPISNIH VIROV

Prvi slovenski časopis je začel izhajati v času razsvetljenstva, in sicer so izhajala Vodnikove *Lublanske novice* (1797).⁹⁷ Leta 1843 začno izhajati Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice*, po letu 1848 pa se je izdajanje časopisov zelo razmahnilo.⁹⁸ V šestdesetih letih 19. stoletja so začeli nastajati poklicni novinarji in uredniki, nastajale so velike časopisne hiše.⁹⁹ Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so bile razmere na političnem prostoru zelo pestre, slovenski politiki so se delili predvsem na dva tabora, in sicer na Mlade in Stare Slovence. »Časopisje je kot glavni medij izgubljalo novinarsko objektivnost in je postalo odvisno od voditeljev političnih strank«. ¹⁰⁰ Katoliški tabor, ki ga je vodila Katoliška narodna stranka, ustanovljena 1892, pozneje preimenovana v Slovensko ljudsko stranko, je izdajal dnevni časopis *Slovenec*, ki je zajemal ideje stranke. ¹⁰¹ Katoliški tabor je izdajal tudi *Domoljuba* (1888–1944), »poljudno pisan list za podeželje«. ¹⁰² Med letoma 1909 in 1928 je bil *Domoljub* glasilo Jugoslovanske kmetijske zveze. ¹⁰³ Na podeželju je katoliška stranka izdajala *Bogoljuba* (1903–1944), enkrat mesečno je izhajal *Dom in svet* (1888–1904), ki je pozneje postal vodilna literarna revija. ¹⁰⁴ Katoliška struja je izdajala tudi več lokalnih časopisov, na primer *Domovina*, *Primorski list*, *Novine*, *Dolenjske novice*. ¹⁰⁵ Na drugi politični strani pa so liberalci izdajali svoj časopis, in sicer *Slovenski narod*. ¹⁰⁶ Liberalni tabor je izdajal še *Slovenski tednik*, *Domačin*, *Rodoljub*, *Gospodarski list*, *Jutro*. ¹⁰⁷ Časopisje je bilo zelo pomembno še v 20. stoletju, ker so z njimi politiki in časnikarji ustvarjali še nacionalizem. Časopisi so imeli tu dvojno vlogo, in sicer »posredno, prek procesa neotipljivega zamišljanja nacionalnih skupnosti, ali neposredno, z vsebinsko promocijo in agitacijo«. ¹⁰⁸ Tako časnik *Slovenec* kot tudi *Slovenski narod*, ki sem ju obravnavala v diplomu, sta pomenila veliko za razvoj časnikarske slovenščine. ¹⁰⁹

⁹⁷ Mrzlikar, Nina. »Vloga časnika *Slovenec* v slovenskem političnem in družbenem razvoju.« Fakulteta za družbene vede UL, 2002, 12.

⁹⁸ Prav tam.

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ Vehar, Maja. *Slovenski narod*. <http://zgodovina.si/slovenski-narod/> (dostop: avgust 2020).

¹⁰¹ Vehar, Maja. »Bibliografija leposlovja v časopisu *Domoljub* (1934–1944).« Filozofska fakulteta UL, 2016, 14.

¹⁰² Enciklopedija Slovenije, s.v. »Domoljub«.

¹⁰³ Prav tam.

¹⁰⁴ Vehar, »Bibliografija leposlovja v časopisu *Domoljub*«, 14.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Mrzlikar, »Vloga časnika *Slovenec*«, 13.

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ Kalin Golob, Monika in Jernej Amon Prodnik, »Slovenski narod ob 150-letnici začetka izhajanja.« V: *Teorija in praksa*, 55/4 (2018), 808–809.

¹⁰⁹ Mrzlikar, »Vloga časnika *Slovenec*«, 25.

3.1 Slovenski narod

Slovenski narod, je prvič izšel 2. aprila 1868 in je zastopal slovensko liberalno usmeritev.¹¹⁰ Časopis je sprva izhajal v Mariboru, kjer so ga ustanovili štajerski meščani iz kroga mladoslovencev, izhajal je trikrat tedensko. Leta 1872 se je uredništvo prestavilo v Ljubljano, z začetkom leta 1873 pa začne *Slovenski narod* izhajati kot dnevnik.¹¹¹ Časopis je bil zelo pomemben za »vzpostavljanje slovenske politične javnosti v okviru avstro-ogrske monarhije«. ¹¹² Slovenski politični prostor je bil v 19. in 20. stoletje razdeljen, politične usmeritve oziroma načela pa so politične skupine izražale prav preko časopisov in časnikov in v tem kontekstu »je bil Slovenski narod najpomembnejši časopis mladoslovenskega gibanja«. ¹¹³ Do snovanja tega časopisa je prišlo torej zato, ker je bil politični prostor na Slovenskem v 2. polovici 19. stoletja že močno deljen, leta 1865 je prenehal izhajati Einspielerjev časopis Slovenec in liberalni tabor se je zavzemal za izhajanje novega časnika. V tem času so izhajale sicer tudi Bleiweisove *Novice*, »ki vsebinsko niso mogle zadostiti njihovih [liberalnih] zahtev. Čeprav je bila politika pomembna tema, so v Novicah v ospredje postavljali praktične gospodarske nasvete.« ¹¹⁴ »Intelektualci, sodelujoči pri nastanku časopisa, pa so želeli v zvezi z narodnim bojem opozoriti tudi na vedno bolj pereče vprašanje nenačelnosti poslancev«. ¹¹⁵ Prvi urednik Slovenskega naroda je bil Anton Tomšič, ki ga slovensko zgodovinopisje pogosto navaja kot »prvega profesionalnega slovenskega časnikarja«. ¹¹⁶ Med uredniki Slovenskega naroda sta bila tudi Josip Jurčič in Ivan Tavčar. V časopisu ni bila prisotna samo bolj ali manj aktualna politična tematika, temveč so v podlistku objavljali še prevodno in izvirno literaturo. ¹¹⁷ Slovenski narod je vseboval še priloge *Rodoljub* in *Slovenski tednik*. ¹¹⁸ Časopis je od novembra 1943 zaradi okupacije izhajal kot ponedeljkova tedenska priloga časnika Jutro in ne več kot samostojni časopis. Zadnja številka Slovenskega naroda je bila objavljena 30. aprila 1945. ¹¹⁹

¹¹⁰ Vehar, *Slovenski narod*.

¹¹¹ Kalin Golob, »Slovenski narod«, 806.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Vehar, *Slovenski narod*.

¹¹⁵ Prav tam.

¹¹⁶ Kalin Golob, »Slovenski narod«, 807.

¹¹⁷ Vehar, *Slovenski narod*.

¹¹⁸ Dlib: Slovenski narod. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RERCKDSM> (dostop: avgust 2020).

¹¹⁹ Kalin Golob, »Slovenski narod«, 806.

3.2 Slovenec

Časopis *Slovenec* je »bil vodilnik časnik političnega katolicizma na Slovenskem«. ¹²⁰ Časnik je začel izhajati v Ljubljani 14. oktobra 1873, najprej tri krat tedensko, z letom 1883 pa je začel izhajati kot dnevnik. ¹²¹ Časopis je bil odgovor mladoslovincem, ki so takrat že izdajali svoj časnik *Slovenski narod*. »Že od samega začetka je bil [*Slovenec*] kritično nastrojen do domače politike«. ¹²³ Časnik je objavljala prispevke o idejah, ki jih je zastopal katoliški tabor, poročali so o raznih katoliških shodih, v *Slovincu* so objavljali tudi politične govore vodilnih politikov iz vrst Slovenske ljudske stranke in Katoliške narodne stranke. Prvi urednik *Slovenca* je bil Karel Klun, ki naj bi večino polemičnih spisov sprva pisal sam, pri načelnih člankih pa mu je pomagal dr. Josip Marn. Pozneje so v časniku prevladale stroge ideje dr. Antona Mahničarja. ¹²⁶ *Slovenec* je vseboval priloge *Teden v slikah*, *Naša gospodinja* in *Ilustrirani Slovenec*. Med letoma 1932 in 1939 je kot ponedeljkova izdaja izhajal *Ponedeljkov Slovenec*. ¹²⁷ Časnik je med letoma 1888 in 1896 vseboval prilogo *Domoljub*, ki začne v letu 1897 izhajati samostojno. ¹²⁸

Vodilo časnika je bilo izraženo z geslom »vse za vero, dom, cesarja!«. ¹³¹ Pred 1. svetovno vojno je bil *Slovenec* še popolnoma predan Habsburški monarhiji, zavzemal se je za ljubezen do domovine, materinščine v šolah, cerkvah ter za program Zedinjene Slovenije. ¹³² S proučevanjem časnika *Slovenec* se je veliko ukvarjal Vatovec, ki pravi, da je ob začetku 1. svetovne vojne časopis doživljal težke čase, saj je bila sprva cenzura še zelo močna, veliko časnikarjev pa je bilo vpoklicanih na bojišče. Cenzura je popustila proti koncu vojne v letu 1918, vendar so lahko pisci z bojišč objavljali samo vojna poročila. ¹³³ Vatovec tudi zapiše, da so pri časniku v obdobju med obema vojnama zagovarjali slovenstvo in avtonomija, da pa so se uredniki in časnikarji pri tem prilagajali vodstvu v Jugoslaviji. ¹³⁴

V času 2. svetovne vojne se je vsebina časnika začela prilagajati nemškimi in italijanskimi okupatorjem, vendar se je *Slovenec*, za razliko od drugih slovenskih časnikov, v vojnem času

¹²⁰ Dlib: Slovenec: političen list za slovenski narod. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-PRARJ8D8> (dostop: avgust 2020).

¹²¹ Mrzlikar, »Vloga časnika Slovenec v slovenskem političnem in družbenem razvoju«, 24.

¹²³ Slovenec: Časopis Slovenec. <https://www.slovenec.org/casopis-slovenec/> (dostop: avgust 2020).

¹²⁶ Prav tam.

¹²⁷ Dlib: Slovenec: političen list za slovenski narod.

¹²⁸ Enciklopedija Slovenije, s.v. »Domoljub«.

¹³¹ Dlib: Slovenec: političen list za slovenski narod.

¹³² Mrzlikar, »Vloga časnika Slovenec«, 25.

¹³³ Prav tam.

¹³⁴ Prav tam.

obdržal.¹³⁵ Dokler oblasti na Slovenskem med 2. svetovno vojno niso prevzeli Italijani, torej do leta 1941, so pri *Slovincu* poudarjali pomen Kraljevine SHS, ob prihodu okupatorja pa so stališča spremenili. Po italijanski kapitulaciji v letu 1943 so slovensko ozemlje zasedli nemški okupatorji in po tem dogodku, so v *Slovincu* poročali, da bodo domobranci tisti, ki bodo zagotovili mir v državi, seveda v sodelovanju z nemškimi vojaki.¹³⁶ Takoj po osvoboditvi Slovencev izpod okupatorja, so pri časopisu zopet poročali, da je prihodnost slovenskega naroda odvisna samo od slovenske vojske.¹³⁷ Časnik je obstajal do konca 2. svetovne vojne, takrat so ga namreč nove oblasti ukinile. Med letoma 1991 in 1996 je izhajal istoimenski časnik s podobno politično usmeritvijo.

3.3 *Domoljub*

Prva številka *Domoljuba* je izšla 5. julija 1888, na »god svetega Cirila in Metoda«.¹³⁹ Časnik je nosil podnaslov »*Slovenskemu ljudstvu v pouk in zabavo*«. *Domoljub* je izhajal vsak prvi in tretji četrtek v mesecu, v primeru, da je bil na določen datum praznik, pa je *Domoljub* izšel dan prej.¹⁴⁰ Časnik je bil sprva priloga *Slovincu*, zato je bila njuna politična usmeritev bolj ali manj enaka. V prvi številki priloge so utemeljili, zakaj nosi *Domoljub* takšno ime, in sicer se kot domoljub imenuje tisti, ki ljubi svoj dom, uredništvo časnika pa ljubi svoj trojni dom. Ta trojni dom predstavljajo »*dom katoliški, dom slovenski in dom avstrijski*«. ¹⁴¹ Pri časopisu so si prizadevali predvsem, da bi domoljubnost vzbujali pri bralcih in v prvi številki jih tako začnejo nagovarjati, da je katoliška vera najbolj prava, da je slovenski dom zelo pomemben, saj ima vsak narod svoj dom, in da so Slovenci v preteklosti svoj slovenski dom že skoraj izgubili, a so bili posamezniki zaslužni, da se je ohranil. Hkrati pri *Domoljubu* poudarjajo, da bodo poročali in gojili ljubezen tudi do sorodnih narodov, kot so Poljaki, Čehi, Bolgari, Srbi, Hrvati in Rusi.¹⁴² Ljubezen do »*avstrijskega doma*« pa je pomembna, ker so bili Slovenci vedno zvesti svojemu cesarju, zanj so se borili v mnogih vojnah, predvsem pa zato, ker jih cesar uči ljubezni, da mora biti »*človek biti oblasti pokoren zaradi Boga, ker v imenu božjem nam zapoveduje vladar in vest nas sili, da smo pokorni njegovim poveljem, le da niso nasprotna zapovedim božjim*«. ¹⁴³

¹³⁵ Prav tam, 25.

¹³⁶ Prav tam, 26.

¹³⁷ Prav tam.

¹³⁹ *Domoljub: Slovenskemu ljudstvu v pouk in zabavo* (5. 7. 1988), letnik 1, številka 1, 1.

¹⁴⁰ Prav tam.

¹⁴¹ Prav tam.

¹⁴² Prav tam.

¹⁴³ *Domoljub: Slovenskemu narodu v pouk in zabavo*, 2.

Ob deseti obletnici izhajanja *Domoljuba*, ta ni več izhajal kot priloga *Slovincu*, ampak kot samostojni časopis. 7. januarja 1997 tako v Ljubljani prvič časnik izide samostojno. Nekaj časa je še vedno izhajal prvi in tretji četrtek v mesecu, pozneje je postal tedenski časopis. Med letoma 1908 in 1929 je *Domoljub* nosil podnaslov »Glasilo Jugoslovanske kmetijske zveze«. ¹⁴⁴ Časnik je v vseh letih izhajanja vseboval različne priloge. Te so bile *Naš kmečki dom*, *Društvenik*, *Naša gospodinja*, *Domoljubove podobe*, *Novice v slikah*, *Gospodar*, *Mati in gospodinja*, *Gospodar in gospodinja*. ¹⁴⁵

3.4 Učiteljski tovariš

Šolski časnik *Učiteljski tovariš* ¹⁴⁶ je prvič izšel 1. januarja 1861 v Ljubljani, izhajal pa je enkrat mesečno. V prvi številki časnika so zapisali, da je ta začel izhajati, ker so mu bile trenutne politične razmere naklonjene. Po mnenju piscev časopisa, naj bi učiteljski poklic v 2. polovici 19. stoletja postajal vedno težji in tako so tudi učitelji in profesorji potrebovali nasvete, podporo, spodbudo. To pa bodo lahko dobili tudi z novim časnikom. Uredništvo je v prvi številki zapisalo, da bodo poleg novih zakonov in sprememb v učiteljskem poklicu pisali tudi o književnosti in objavljali posvetne in cerkvene spise, pesmi, povesti za mlade, kratke življenjepise pomembnih osebnosti ter zgodovinske pripovedi. Obvezali so se tudi podajanju nasvetov glede napredovanja v šolstvu, ravnanja učiteljev in učencev, novic in vesti o pomoči za učiteljske vdove in učence na Kranjskem itd. ¹⁴⁷

Ustanovitelj in prvi urednik časnika *Učiteljski tovariš* je bil Andrej Praprotnik. Praprotnik je veliko vsebine časnika pisal sam, prav tako je skrbno pregledoval in urejal ostale zapise. ¹⁴⁸ »V teh člankih je razpravljal o metodiki posameznih predmetov, zlasti slovenščine, računstva in petja, o odnosu med starši in šolo, učiteljem in učenci, vzgoji otrok in še posebej o liku učitelja in o njegovem strokovnem usposabljanju.« ¹⁴⁹ *Učiteljski tovariš* je prvo leto izhajal enkrat

¹⁴⁴ Domoljub. <https://sl.wikisource.org/wiki/Domoljub#1888> (dostop: avgust 2020).

¹⁴⁵ Prav tam.

¹⁴⁶ *Učiteljski tovariš* je pravzaprav priročnik za učitelje, vendar sem ga sama umestila med vire za svoje diplomsko delo zato, ker so se v medvojnem času tudi profesorji srečevali z različnimi izzivi, neznanjem in problemi, za katere sami niso našli rešitve. Predvidevala sem, da bo tako časnik v času vojne vseboval vsaj kakšno novico o vojnem dogajanju, kakšen nasvet učiteljem ali kaj podobnega.

¹⁴⁷ *Učiteljski tovariš*, 1. januar 1861, 1–2.

¹⁴⁸ Podbrezje: Andrej Praprotnik. <http://www.podbrezje.si/osebnosti/nekoc/andrej-praprotnik/> (dostop: avgust 2020).

¹⁴⁹ Prav tam.

mesečno, od leta 1862 do 1891 pa dvakrat mesečno. Zadnja številka časopisa je izšla 3. aprila 1941. Časnik je imel zelo pomembno vlogo za napredek slovenskega šolstva in jezika.¹⁵³

4 POROČANJE SLOVENSКИH ČASOPISOV V ČASU BOŽIČA

Časopisi, ki so izhajali v času vojne, niso bili namenjeni samo civilnemu prebivalstvu, ampak so jih brali tudi vojaki na frontah. Tako se spominja Trstenjak: »*O dogodkih po svetu, predvsem o položaju vojskujočih se držav na bojišču, nas je obveščalo dnevno časopisje. [...] [Novice] pa so bile vedno tako prikrojene, da nismo nikdar prav vedeli, ali in kje naša vojska napreduje ali pa se umika*«. ¹⁵⁴ Da je bilo poročanje v (slovenskih) časopisih v vojnem času skopo, je krivo tudi dejstvo, da je bil ves tisk pod strogo cenzuro. Tudi Trstenjak se spominja, da so bile v časopisu objavljene samo novice, ki so šle skozi strogo cenzuro, ki je bila uvedena z začetkom vojne.¹⁵⁵

Peta Svolfjšak v svoji razpravi *Slovenci v primežu avstrijske cenzure* navaja citat: »*Zaplени vse, česar ne razumeš, utegnilo bi škoditi vojevanju!*«¹⁵⁶ Citat je bil sicer objavljen v časniku *Slovenec*, z njim pa je nakazano, kako stroga je bila cenzura v času vojne. Avstrijska cenzura med 1. svetovno vojno je bila poleg uveljavljanja vojnih zakonov med civilisti, diktatorskih pooblastil in črtanja človekovih pravic eden izmed temeljev »*vojnega absolutizma*«. ¹⁵⁷ Z letom 1867 je bila uzakonjena svoboda izražanja in prepovedana vsakršna cenzura, že pred začetkom 1. svetovne vojne so ministrskemu svetu predali predloge, ki so jih nato 25. julija 1914 pristojni tudi potrdili, z njimi pa so iz zakonika izbrisali vse zakone o osebni svobodi, pisemski tajnosti, pravici izražanja misli v govorih, tisku itd. S tem je bila uvedena stroga cenzura.¹⁵⁸ Marca 1918 so oblasti ponovno dovolile tiskanje znanstvenih publikacij, vendar je bila njihova vsebina strogo določena že vnaprej, prav tako pa so vsi časopisi iz nevtralnih držav še vedno bili podvrženi policijski cenzuri.¹⁵⁹ Skozi cenzuro niso šli samo časopisi, ampak tudi fotografije, administracija in pisma s front, s cenzuro pa so tako celo proučevali razporeženja vojakov in civilistov, spremljali so spremembe posameznikov in izkoriščali pridobljene informacije.

¹⁵³ Podbrezje: Andrej Praprotnik.

¹⁵⁴ Trstenjak, *Spomini iz svetovne vojne*, 35.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ Svolfjšak, Petra. »Slovenci v primežu avstrijske cenzure.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 109–127. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, 109.

¹⁵⁷ Prav tam.

¹⁵⁸ Prav tam, 110–111.

¹⁵⁹ Prav tam.

Zaradi velikega pritiska prebivalstva in vplivnejših posameznikov so uspeli časopisno cenzuro ukiniti dan pred razglasitvijo Države SHS, torej 28. oktobra 1918.¹⁶⁰

Čeprav je ob pričetku vojne veljalo prepričanje, da bodo vojaki za božič že doma, do vrnitve ni prišlo tako hitro. Vojaki, ki so preživeli prvo svetovno vojno, so doma dočakali božič šele leta 1918. Ker pa je bil eden izmed redkih virov informacij med vojno časopis, se bom osredotočila na proučevanje vsebine 17-ih časopisov, ki so izšli med 23. in 29. decembrom v vsakem letu vojne. Koliko so bile novice prirejene ali cenzurirane, ne bom proučevala, temveč bom pozornost namenjala temu, koliko krat se pojavljajo novice s fronte, koliko verske vsebine vsebujejo časopisi, glede na to, da je božič verski praznik. Osredotočila se bom tudi na to, ali so v časopisih objavljena kakšna pisma, pesmi s front in pa spodbudne/optimistične misli.

4.1 Božični čas leta 1913

V božičnem času v letu pred začetkom 1. svetovne vojne so v obdobju med 23. in 29. decembrom izdali: *Slovenski narod* štiri številke, *Slovenec* prav tako, *Domoljub* in *Učiteljski tovariš* pa po eno številko svojega časopisa.

Slovenski narod in *Slovenec* sta izšla 23., 24., 27. in 29. decembra 1913. V časniku *Slovenski narod* so v vseh številkah poročali predvsem o dogodkih na Slovenskem po posameznih pokrajinah, npr. za Primorsko, Štajersko in Koroško, medtem ko so pri *Slovincu* poročali o dogodkih na Balkanu in nekaj malega tudi o Ameriki. *Slovenski narod* je za balkanske dogodke vseboval posebno rubriko »Dogodki na Balkanu«¹⁶¹, v kateri so pisali o balkanskih zadevah, hkrati pa so pomembnih dogodkih na Balkanu pisali tudi izven te kategorije in pod samostojnimi naslovi člankov. Vsaka številka liberalnega časopisa je vsebovala poročila iz hrvaškega sabora in avstrijskega parlamenta. *Slovenski narod* je s skrbjo poročal o dogodkih znotraj monarhije in o političnih ter gospodarskih razmerah po svetu. Dne 24. decembra 1913 so objavili članek »O božičnih praznikih«¹⁶², ki se ni dosti naslanjal na božič, ampak so v njem pisali o vedno slabših razmerah Avstro-Ogrske, o njenih težavah in o razmerju moči v svetu, ki prav tako ni pomenilo nič dobrega za Slovence. Istega dne so na koncu časopisa objavljali tudi pozdrave bogatejših družin ob praznikih, sicer se božičnih praznikov ni več omenjalo. 27. decembra 1913 so v povezavi z božičem objavili še seznam darovnikov, torej posameznikov ali društev, ki so ob praznikih darovali za revnejše družine ali druga društva.¹⁶³ Božična tematika je v *Slovincu* prisotna le na 24. december 1913, ko se v uvodu pojavijo »Božične

¹⁶⁰ Prav tam, 127.

¹⁶¹ *Slovenski narod* 23. december 1913, 3.

¹⁶² *Slovenski narod* 24. december 1913, 1.

¹⁶³ *Slovenski narod* 27. december 1913.

misli«¹⁶⁴, kjer pišejo o pomenu praznovanja božiča, v »Listku«¹⁶⁵ je objavljena zgodba z božično tematiko, prav tako pa je v časopisu objavljena tudi božična pesem. 23. in 24. decembra *Slovenec* objavi tudi oglase slovenskih prodajalcev, kjer pišejo predvsem o božičnih in novoletnih akcijah za svoje artikle. *Domoljub* je v letu 1913 izšel prav na božični dan, torej 25. decembra. Praznik se v časopisu ne omeni niti enkrat. Časnik je poročal o Državnem zboru, vseboval je vesti iz Gorenjske, Dolenjske in Notranjske. Nekaj besed so namenili poročanju o italijanski in avstrijski politiki. *Domoljub* je vseboval prilogi »*Naš kmečki dom*« in »*Naša gospodinja*«. ¹⁶⁶ *Učiteljski tovariš, glasilo avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva*, je izšlo 27. decembra 1913. V časopisu so pisali o jubileju moškega učiteljskega društva, poročali so o dogodkih s Štajerske, Kranjske in Goriške. V časniku je bil objavljen tudi razpis za prosta delovna mesta za učitelje.¹⁶⁷

Leto pred vojno so izbrani časopisi poročali predvsem o dogodkih po svetu, s posebnim ozirom na Balkan in avstrijski parlament ter hrvaški sabor. Božična tematika je bila komaj prisotna, dejansko so se z njo največ ukvarjali pri Slovincu, vendar tudi tam le dan pred božičem.

4.2 Božični čas leta 1914

Prvo leto 1. svetovne vojne in prvi božič, ki so ga mnogi vojaki preživeli stran od družin, na frontah. Med 23. in 29. decembrom 1914 je *Slovenski narod* izdal pet števil, *Domoljub* eno in *Slovenec* štiri številke. *Učiteljski tovariš* v proučevanem obdobju leta 1914 ni izšel.

Slovenski narod je izšel 23., 24., 26., 28. in 29. decembra 1914. Prav na božič, torej 25. decembra, izdaje časnika ni bilo, zato pa je 26. decembra 1914, kljub temu da je bila sobota, *Slovenski narod* izšel. Sobotno številko so napovedali že 24. decembra kot posebno izdajo. Poročanje se je v časopisu vedno začelo z rubriko »*Svetovna vojna*«, razen 24. decembra, ko so *Slovenski narod* začeli z »*Božičnimi mislimi*«. ¹⁶⁸ Te misli so govorile o miru, kako se ga ljudje niso zavedali, ga niso znali ceniti in kako je mir pravzaprav pomemben. V razdelku se dotaknejo tudi spomina na vse padle vojake, na tiste, ki so padli za svojo domovino. Izražena je vera o vrnitvi domov in zmagi slovenskih borcev. Misli se zaključijo s citatom: »*Verujemo in zaupamo v to! In ker je ti naša vera trdna, kakor skala, zato zremo s popolnim spokojstvom in zaupanjem*

¹⁶⁴ *Slovenec*, 24. december 1913.

¹⁶⁵ Prav tam.

¹⁶⁶ *Domoljub*, 25. december 1913.

¹⁶⁷ *Učiteljski tovariš*, 27. december 1913.

¹⁶⁸ *Slovenski narod*, 24. december 1913, 1.

v sicer še zastrto bodočnost!«¹⁶⁹ S temi »Božičnimi mislimi« v *Slovenskem narodu* tudi edinočas v božičnem času leta 1914 nagovorijo ljudstvo, da naj bodo pozitivni in naj verujejo v dober konec. Časnik v razdelku »Svetovna vojna« prinaša novice z vseh svetovnih bojišč.

Slovenski narod velikokrat navaja, kaj pišejo v tujih časopisih, kako o vojni poročajo drugod. Kadar se novice o bojiščih in vojskovanju dotikajo vojakov slovenskega rodu, takrat te borce označijo s terminom »naše čete«, prav tako so novice, ki govorijo o slovenskih vojaki, navadno napisane z velikimi tiskanimi črkami. Tako 23. decembra 1914 v *Slovenskem narodu* z veliki črkami zapišejo: »V GALICIJI SO RUSI ZOPET ZAČELI Z NAPADI,«¹⁷⁰ kot zgoraj omenjeno, pa so slovenske vojake sprva poslali prav v Galicijo. V časniku, ki je izšel 24. decembra 1914, so objavljena imena pogrešanih vojakov ter pismo borca iz Przemysla. V tej številki je objavljen še govor svetnika dr. Schwiedlanda na Dunaju, kjer je govoril o tem, da po vojni Evropa gospodarsko ne bo več najmočnejša, saj zelo napredujeta predvsem ameriška in azijska infrastruktura in posledično gospodarstvo, prav tako pa se je začela infrastruktura graditi tudi v Afriki.¹⁷¹ 26. decembra 1914 so v *Slovenskem narodu* objavili poglavje »Božič naše armade«, kjer so bile objavljene besede Pl. Höferja:

Dunaj, 25. decembra (Kor. ur.). Na severu in jugu se spominjajo naši vrli vojaki s hvaležnostjo domovine, ki je poslala tako bogate božične darove. Da se je z velikimi darili tega posla udeležila tudi preskrba v Nemčiji, smo toplo čutili kot nov dokaz najiskrenejše skupnosti zavezniških armad.¹⁷²

Tri dni po božiču, 28. decembra 1914, so v časniku objavili novico, da so v 17. pešpolku dobili novo toplo perilo. Prav tako v tej številki objavijo zahvali Franji Tavčar, ženi ljubljanskega župana Ivana Tavčarja, in drugim ljubljanskim gospodinjam, ker tako lepo skrbijo za vojne ranjence.¹⁷³ Dan pozneje, torej 29. decembra 1918, so poleg splošnih novic o svetovni vojni, bojiščih in razmerah v svetu objavljena tudi imena ranjenih in mrtvih slovenskih vojakov.¹⁷⁴

Slovenec: politični list za slovenski narod je v proučevanem obdobju izšel 23., 24., 28. in 29. decembra 1914. Vsebinsko tudi v tem časniku prevladujejo vojne novice, vendar več pozornosti namenjajo tudi novicam doma in s posebno rubriko »Ljubljanske novice« dogajanju v Ljubljani. V *Slovenecu* so bili objavljeni še zemljevidi, s katerimi so bralcem prikazali, kako se pomikajo

¹⁶⁹ Prav tam.

¹⁷⁰ *Slovenski narod*, 23. december 1914, 1.

¹⁷¹ *Slovenski narod*, 24. december 1914, 3.

¹⁷² *Slovenski narod*, 26. december 1914, 1.

¹⁷³ *Slovenski narod*, 28. december 1914, 3.

¹⁷⁴ *Slovenski narod*, 29. december 1914.

vojaške čete. 23. decembra 1914 so v *Slovincu* objavili članek o vojnih invalidih, in sicer kakšna odškodnina jim po vojni pripada. Na predbožični dan, 24. decembra 1914, je bila vsebina časnika zelo prilagojena prazniku, kar niti ne preseneča, saj je božič verski praznik, *Slovenec* pa je časnik katoliško usmerjenih ljudi. Prva rubrika v tej številki je bila »Božič«, kjer so pisali o miru, da je prišlo do vojne, ker so bili ljudje lakomni, častihlepni. Poudarjajo, da cilj vojne ni bil napredek in predrugačenje sveta, ampak uničevati človeška življenja. Ob koncu rubrike zapišejo, da je vojna pravzaprav božja kazen zaradi nepravlega ravnanja posameznikov.¹⁷⁵ Druga rubrika v tej številki je bila naslovljena z »Prijeteljem našega lista«. V tej rubriki hvalijo *Slovenca*, omenjajo, kako je bilo težko delati, predvsem zaradi cenzure in vojnega stanja, da se pri časniku trudijo za svoje naročnike in pozivajo čim več ljudi, da se na *Slovenca* naročijo.¹⁷⁶ V *Slovincu* je bila še rubrika »Listek« (podobna rubriko ima tudi *Slovenski narod*), kjer so objavljali razne zgodbe. V izdaji 24. decembra je bila objavljena zgodba z božično tematiko. Na sploh je bilo v tej izdaji manj poročanja o vojni, vendar so bili osrednji dogodki vseeno zajeti. Časnik je imel še posebno rubriko »Iz vojne«, kjer so bile objavljene razne zgodbe z bojišč in front. Konec časnika je vseboval še posebno Božično prilogo, kjer so bile objavljene božične pesmi, zgodbe in molitve.¹⁷⁷ 28. in 29. decembra so bile v *Slovincu* zopet v ospredju vojne novice, novice iz domačega okolja in predvsem iz Ljubljane. Posebnega ozira na praznično vzdušje, ki je minilo, ni bilo. 28. decembra so le zapisali, da izdaje časopisa na božični dan ni bilo, saj se ni zgodilo nič posebnega, v kolikor pa bi se, bi *Slovenec* izdal posebno številko časnika.¹⁷⁸ Na zadnjih straneh *Slovenskega naroda* in *Slovenca* so vedno objavljeni oglasi trgovin in raznih storitev, 23. in 24. decembra pa so ti oglasi vsebovali tudi različne božične ponudbe in popuste.

Domoljub je v zamejenem obdobju izšel le enkrat, in sicer 24. decembra 1914. Poleg osrednjega časnika je vseboval prilogi »Naš kmečki dom« in »Naša gospodinja«.¹⁷⁹ Vsebina časnika je bila podobno kot pri *Slovincu* zelo božično in versko obarvana, klub temu so veliko poročali še o splošnih dogodkih po svetu. *Domoljub* se je začel z rubriko »Božič«, kjer zapišejo, da bo tokratni praznik drugačen, da si takega ni predstavljal nihče, o njem bodo govorili še mnogi rodovi. Ljudi spodbujajo, da naj verujejo, da jih bo Bog odrešil vsega, naj ohranijo upanje. V uvodu rubrike so zapisane besede:

¹⁷⁵ *Slovenec*, 24. december 1914, 1.

¹⁷⁶ Prav tam.

¹⁷⁷ Prav tam.

¹⁷⁸ *Slovenec*, 28. december 1914, 1.

¹⁷⁹ *Domoljub*, 24. december 1914, 1.

Pred tedni so poročali časopisi, da se je sveti Oče obrnil na vlade vojskujočih se držav s prošnjo, da naj ukrenejo potrebno, da se bo za božične praznike sklenilo premirje, da se v teh velikih dneh ne bo prelivala kri. Države so to prošnjo sicer prijazno sprejele, odgovorile pa so, da tega skoraj ni mogoče izpeljati, ker razni vojaški oziri tega ne pripuščajo.¹⁸⁰

Vsi časniki, ki so izhajali v času božiča leta 1914, vsebujejo predvsem vojno tematiko, kar je razumljivo glede na situacijo v svetu. Pri *Slovincu* in *Domoljubu* je očitno, da časopisa vodijo katoliški izobraženci, saj prinašata veliko več verskih vsebin in poudarjanja, da gre za božični čas. Pri *Slovenskemu narodu* skoraj ne opazimo, da poročajo v času božiča.

4.3 Božični čas 1915

Med 23. in 29. decembrom 1915 so pri *Slovenskemu narodu* izdali pet števil, prav tako pri *Slovincu*, *Domoljub* je imel eno izdajo. Izšla je tudi ena številka *Učiteljskega tovariša*.

Slovenski narod in *Slovenec* sta izšla 23., 24., 27., 28. in 29. decembra 1915. Poročanje se je v primerjavi s prejšnjim letom malce spremenilo, in sicer so v obeh časnikih ustvarili nove rubrike. *Slovenski narod* je bil 1915 razdeljen na rubrike, kot so: »*Vojna na Balkanu*«, »*Vojna z Italijo*«, »*Vojna z Rusijo*«, »*Amerika in Avstrija*«, »*Turška vojna*«, medtem ko so bralci *Slovenca* prebirala rubrike: »*Vojska z Italijo*«, »*Hrvaški sabor*«, »*Na Balkanu*«. Novice, ki so pomembnejše za Slovence, so v liberalnem časopisu napisane z večjimi črkami, vendar ne več s tiskanimi kot leto prej. Oba časopisa zdaj vsebujeta tudi novice iz primorskih dežel in novice iz Hrvastkega (hrvaškega) sabora.¹⁸² Da se približuje božični čas, lahko pri *Slovenskemu narodu* zasledimo v izdaji časnika 24. decembra, ko je v »*Listku*« objavljena zgodba z božično tematiko. Prav tako je v tej številki članek o tem, da bo božič v letu 1915 enak božiču letu prej, da so vojaki še vedno na frontah. Tako *Slovenski narod* kot *Slovenec* vsebujeta rubriko »*Božični pozdravi naših vojakov*«, kjer so objavljene razne zgodbe in spodbudne misli vojakov z različnih front.¹⁸³ 27. decembra 1915 zopet v *Slovincu* objavijo pozdrave s front, vendar jih takrat ne pišejo vojaki, ampak vojskovodje.¹⁸⁴ Dan pred božičem *Slovenec* objavi seznam padlih in ranjenih vojakov, ki hkrati dokazuje, kako krvava je bila 1. svetovna vojna, polovica časopisa 24. decembra pa je bila božično in versko obarvana. Časnik se začne s člankom avstrijskih Jugoslovanov svojemu vladarju cesarju in kralju Francu Jožefu I., kjer ga častijo, hvalijo in se mu dobrikajo. Zapišejo, da je do vojne moralo priti, ker lahko zdaj Slovenci in Hrvati s tem

¹⁸⁰ *Domoljub*, 24. december 1914, 1.

¹⁸² *Slovenski narod*, 23. december 1915.

¹⁸³ *Slovenski narod*, 24. december 1915.

¹⁸⁴ *Slovenec*, 27. december 1915, 5.

izkažejo svoje domoljubje, ko se borijo za svoj narod.¹⁸⁵ 27. decembra 1915 pri katoliškem in liberalnem časniku objavijo, kateri posamezniki so v času božiča darovali denar za vojne sirote in vdove padlih vojakov. Za razliko od prejšnjega leta se v letu 1915 v času božiča na koncu časnika pojavlja manj oglasov z božično vsebino.

Domoljub je izšel 23. decembra in je bistveno manj poročal o vojskovanju in dogajanju po svetu. Rubriki je sicer ohranil, a so se pisci dotaknili res najpomembnejših novic. Številka se začne s člankom »O miru«, naslednji tekst pa nosi naslov »Božji mir«. Prvi članek govori o tem, koliko govora je v svetu, da bo prišlo do podpisa sporazumov oziroma miru, vendar to ostajajo zgolj prazne besede, saj noče nobena stran popustiti. V uredništvu se zavedajo, da je s takšnimi posamezniki nemogoče pričakovati, da bo do miru prišlo. Drugi članek pa govori o božjem miru, ljudi spodbuja k veri, da verjamejo in verujejo v boljšo prihodnost, in da bo Bog tisti, ki jim bo pomagal.¹⁸⁹ V časniku so prav tako kot v *Slovincu* in *Slovenskemu narodu* objavljena pisma in pozdravi vojakov s front ter celo »*Slike in črtice z bojišč*«. ¹⁹⁰

Učiteljski tovariš v tem času že nosi podnaslov »*Glasilo avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva*«. V božičnem času 1915 je časnik izšel 24. decembra. Številka vsebuje novice o padlih učiteljih v vojni, poročajo o dogajanju po vseh slovenskih pokrajinah. V glasilu je objavljena novica o tem, kako se slovenski učenci hitro učijo nemškega jezika. Prav tako *Učiteljski tovariš* vsebuje novico za učitelje, da lahko vojna leta vštejejo tudi v prejemanje pokojnine.¹⁹¹ V časopisu ni niti ene objave, ki bi nakazovala, da se bliža čas praznikov, čas božiča.

V drugem letu vojne in božičnem času, lahko opazimo le majhne razlike v načinu poročanja posameznih časopisov. Vsebine so večinoma enake v obeh letih, razlikujejo se naslovi rubrik in sama oblika časopisov. Delež praznične vsebine ostaja enak, tako ga je še vedno veliko v *Slovincu* in predvsem *Domoljubu*, medtem ko ga v *Slovenskem narodu* omenjajo le bežno. *Učiteljski tovariš* je pri poročanju nevtralen – bližina praznikov ne vpliva na njegovo vsebino.

¹⁸⁵ *Slovenec*, 24. december 1915, 1.

¹⁸⁹ *Domoljub*, 23. december 1915, 1–2.

¹⁹⁰ *Domoljub*, 23. december 1915.

¹⁹¹ *Učiteljski tovariš*, 24. december 1915.

4.4 Božični čas 1916

Božični čas v tretjem letu vojne prinaša 10 časopisnih izdaj, in sicer po eno pri *Domoljubu* in *Učiteljskem tovarišu* ter po štiri pri *Slovenskemu narodu* in *Slovincu*.

Časnik *Slovenski narod* je izšel 23., 27., 28. in 29. decembra 1916. Iste dni je katoliški tabor izdal svoje časopise. Rubrike so v primerjavi s prejšnjim letom ostale nespremenjene. Še vedno poročajo o svetovnih bojiščih, o napredovanju posamezne vojske oziroma države. Vedno več besed namenjajo mirovnim pogajanjem in pogodbam ter bralcem predstavljajo, kakšne zahteve imajo posamezne države v odnosu do drugih. Naročnike želijo pomiriti, da bo vojna kmalu končana. Časnik *Slovenski narod* 23. decembra prinaša v »Listku« zgodbo z naslovom »Na božični večer«. ¹⁹² Prav tako se božične tematike dotaknejo v razdelku »Božič«, kjer poročajo, da je to že tretji božič, ki ga bodo vojaki preživeli ločeno od svojih družin. Z isto rubriko se je istega dne začel tudi *Slovenec*. V njem pišejo o Kristusovem rojstvu in o tem, da se zavedajo, v kakšnih težkih trenutkih so se znašle mnoge družine in posameznike. Še enkrat več jih spodbujajo, da imajo vero in upanje na boljše čase. ¹⁹³ V »Listku« pri *Slovincu* so bile objavljene božične pesmi in pripovedi. Posebna rubrika v časniku je bila »Božični pozdravi naših vojakov«, ¹⁹⁴ kjer so bila zapisana imena slovenskih borcev po različnih delih Evrope. *Slovenski narod* je v božičnem času poročal o darovih, ki so jih posamezniki v božičnem času namenili za begunce. ¹⁹⁵ 27. decembra vodila časopisa obeh političnih taborov objavita povzetek govora papeža v Vatikanu z dne 25. decembra 1916.

Leta 1916 je *Domoljub* svojo številko izdal po božiču in ne pred njim, kot prejšnja tri leta. Prav zato se tokratni proučevani časnik ne začneja z božjimi in verskimi tematikami, ampak s čestitko ob vstopu v leto 1917. Ta čestitka pa vsebuje tudi spomine na božič, in sicer: »Vojni božič smo imeli že tretjič. Vojni božič ... ali ni v teh dveh besedah neko protislovje, nesoglasje? Božič, praznik miru, zraven pa vojna.« ¹⁹⁹ S tematiko božiča se v časniku ne ukvarjajo več. Poročajo še o kronanju Karla V. na Ogrskem za novega kralja, da bo to velik dogodek. Enako kot v prejšnjih številkah je tudi v tej rubrika »Pregled po svetlu«, kjer poročajo o stanju v drugih

¹⁹² *Slovenski narod*, 23. december 1916.

¹⁹³ *Slovenec*, 23. december 1916, 1.

¹⁹⁴ Prav tam, 9.

¹⁹⁵ *Slovenski narod*, 27. december 1916.

¹⁹⁹ *Domoljub*, 28. december 1916, 1.

državah, ostajajo tudi podatki o poteku vojne. *Domoljub* je ohranil tudi rubriko »*Slike in črtice z bojišč*«, pod katero objavljajo razne zgodbe s front.²⁰⁰

Učiteljski tovariš je izšel 29. decembra 1916 in v njem se ob zaključku leta spominjajo na že 56. leto izhajanja časnika. Časopis prinaša rubriko »*Vojna*«, v kateri je zapisano, kdo izmed učiteljev je padel v bojih. Novice se sicer neposredno na vojno ne navezujejo več, razen še v razdelku, kjer pišejo o raznih vojnih posojilih šolstvu. Enako kot leto prej časnik prinaša novice iz posameznih dežel na Slovenskem, poročajo o dogodkih na Dunaju. Novic, ki bi se navezovala na praznični čas in božič ni.²⁰¹

Poročanje v letu 1916 se od prejšnjih dveh let ni kaj dosti razlikovalo. Poudarjanje božiča in praznikov je bilo enako prisotno v katoliških časopisih, vsem časopisom razen *Učiteljskemu tovarišu* je bilo skupno, da so pisali o miru, ki naj bi ga dorekle države med sabo in o kronanju novega ogrskega kralja. Liberalni *Slovenski narod* se s tematiko božiča še vedno ni kaj dosti ukvarjal.

4.5 Božični čas 1917

Zadnji božični čas, ki so ga vojaki preživeli na frontah, je bil leta 1917. To je bilo že kar četrto leto, kar družine praznikov niso preživele skupaj, mnogo vojakov je že padlo v vojnah, veliko je bilo ranjencev, razmere v vojski vedno slabše, nesoglasja, upori vojakov. Nič boljše se ni godilo civilistom. Želja po koncu vojne je bila vedno večja in hkrati le še vprašanje časa. *Slovenski narod* in *Slovenec* sta imela po štiri izdaje, *Domoljub* in *Učiteljski tovariš* po eno.

Slovenski narod in *Slovenec* sta v božičnem času leta 1917 izšla 24., 27., 28. in 29. decembra. Oba časnika tokrat prinaša predvsem novice o mirovnih pogajanjih, enako kot prejšnja leta novice o bojiščih, o vojskovanju. December 1917 je že čas boja proti revoluciji, zato v *Slovenskem narodu* dosti poročajo o bojih proti boljševikom. Božična tematika je več kot katerokoli drugo leto prisotna v časniku z dne 24. decembra 1917. Že na samem začetku je objavljen članek »*Četrty božič v vojni*«²⁰², ki govori, da je ta božič najbolj žalosten do zdaj, v vojni je padlo na tisoče nedolžnih ljudi, vsi počasi izgublajo upanje. Časopis v nadaljevanju prinaša še rubriki »*Božič na Goriškem*« in »*Božič v Pragi*«. ²⁰³ Objavljeni so že tradicionalni

²⁰⁰ *Domoljub*, 28. december 1916.

²⁰¹ *Učiteljski tovariš*, 29. december 1916.

²⁰² *Slovenski narod*, 24. december 1917, 1.

²⁰³ *Slovenski narod*, 24. december 1917.

božični pozdravi vojakov svojcem, takratni »Listek«²⁰⁴ pa prinaša celo božično zgodbo, ki za liberalni *Slovenski narod* sicer ni bila značilna. Če se je v letu 1917 povečal delež verske in božične vsebine pri liberalcih, pa je bilo pri katoliškem taboru ravno nasprotno. V tem letu se pri časopisu *Slovenec* presenetljivo veliko manj ukvarjajo s praznično tematiko in poudarjanjem božiča, kot leta prej. Za to so krive volitve in seje za Vseslovensko ljudsko stranko, ki so potekale prav v tem času. Božična tematika je tako prisotna samo v uvodnih besedah *Slovenca* 24. decembra 1917.²⁰⁵ Štiri dni pozneje se v časniku spomnijo še na govor papeža Benedikta XV. ob božiču 24. decembra 1917.²⁰⁶ V ostalih številkah je govora predvsem o vsakodnevnih dogodkih, 29. decembra 1917 pa so v *Slovenskemu narodu* objavljena tudi novoletna voščila vojakov.²⁰⁷

V zadnji številki *Domoljuba*, izdanega v božičnem času med 1. svetovno vojno, časnik praznuje 30. obletnico svojega izhajanja. Številka, ki je izšla 27. decembra 1917 prinaša najprej čestitke ob uspešnem delovanju časopisa. Zahvalijo se vsem posameznikom, ki so pomembno sodelovali pri nastajanju časnika in hkrati opozarjajo ljudi, da naj berejo njihov časopis. Zapišejo, da vedno več vernih ljudi prebira liberalne časopise, kar označijo za nekaj slabega, češ da jih bodo liberalci poskušali predrugačiti oziroma spraviti na nepravo pot.²¹⁰ Časnik v številki prinaša še rubriko »Nemška bolezen«²¹¹, ki govori, da se na Gorenjskem predvsem ženske na veliko učijo nemškega jezika. Še vedno so v *Domoljubu* ohranili pregled novic po svetu, dogajanje na bojiščih in rubriko »Slike in črtice iz vojne«. V izdani številki pišejo tudi o pogajanjih in raznih mirovnih sporazumih. Novic o božiču in minulem prazniku v tej številki *Domoljuba* ni zaslediti.²¹²

Časnik *Učiteljski tovariš*, ki je izšel 28. decembra 1917, ne prinaša nobenih posebnosti v primerjavi z novicami in rubrikami s prejšnjimi leti izhajanja. Še vedno se ohranjajo novice iz posameznih slovenskih dežel, novic, ki bi se neposredno dotikale vojne, pa je izredno malo. Tako v ospredji stopi le novica o učiteljih vojakihi, in sicer naj bi bili med učitelji mnogi nesposobni ljudje za opravljanje tega poklica, zato je bil izdan odlok, da bodo nekatere učitelje

²⁰⁴ Prav tam.

²⁰⁵ *Slovenec*, 24. december 1917, 1.

²⁰⁶ *Slovenec*, 28. december 1917, 4.

²⁰⁷ *Slovenski narod*, 29. december 1917, 4.

²¹⁰ *Domoljub*, 27. december 1917, 1.

²¹¹ Prav tam.

²¹² Prav tam.

še enkrat preverili in jih, v kolikor bo to potrebno, umaknili z delovnega mesta. Za slovenske učence si želijo namreč najboljši kader.²¹³

V božičnem času 1917 se je razmerja poročanja o praznikih med časopisi malce obrnilo. *Domoljub* je še vedno največ pozornosti namenjal božiču, medtem ko je *Slovenec* to leto na božič skoraj »pozabil«. Krivdo lahko verjetno pripišemo dogodkom v Vseslovenski ljudski stranki, ki so polnili številke časnika decembra tega leta. Za razliko od prejšnjih let pa je *Slovenski narod* bralcem postregel z veliko večjim obsegom božičnih vsebin. Vojne tematike in prazničnega vzdušja pa tudi v letu 1917 v *Učiteljskem tovarišu* skoraj ni bilo mogoče zaslediti.

4.6 Božični čas 1918

Zaradi postavitve obravnavane tematike v kontekst je pomembno proučiti tudi časopise v božičnem času leta 1918, ko se je 1. svetovna vojna končala in so preživeli vojaki po štirih letih zopet praznovali praznik v krogu svoje družine. Prav tako je to čas, ko je Avstro-Ogrska že razpadla, slovenski narod pa je postal del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. V času božiča tega leta sta *Domoljub* in *Učiteljski tovariš* izšla vsak enkrat, medtem ko so pri *Slovenskemu narodu* in *Slovincu* izdali po štiri številke časnikov.

Katoliški in liberalni časopis je v času božiča leto po 1. svetovni vojni izšel 23., 24., 27. in 28. decembra. Vsebina je bila namenjena predvsem politiki, tako domači kot tuji. V vseh številkah *Slovenskega naroda* so poročali o nemškem nasilju na Koroškem, prav tako je bil v vsaki številki objavljen del govora dr. Ivana Tavčarja v Mariboru o valuti in prehrani v novi državi. Slovenski narod je objavljal vesti raznih društev, npr. Sokola, društva inženirjev, društva čeških ustvarjalcev na Slovenskem.²¹⁴ Pri *Slovincu* so veliko pozornosti namenjali dogodkom na zahodni in severni meji. Medtem ko *Slovenski narod* o italijanskem nasilju nad Slovenci skoraj ni poročal, pa *Slovenec* o tem veliko piše. Manj so pri *Slovincu* pisali o nemškem nasilju na Koroškem, o čemer pa so liberalci pisali obširno. Dan pred božičem so v »*Listku*« *Slovenskega naroda* objavili božično pesem, prav tako je ta številka vsebovala zapis »*Božič na Kranjskem*«, ²¹⁵ ki ga je spisal dr. Schwegel. Za katoliško strujo se zdi, da so v letu po 1. svetovni vojni na praznike pozabili, saj jih omenjajo le 24. decembra, ko v »*Listku*« ²¹⁶ objavijo božično

²¹³ *Učiteljski tovariš*, 28. december 1917.

²¹⁴ *Slovenski narod*, 23. december 1918, 3.

²¹⁵ *Slovenski narod*, 24. december 1918, 1.

²¹⁶ *Slovenec*, 24. december 1918, 1.

zgodbo in nato šele 28. decembra, ko pišejo o pomenu miru, ki ga božič prinaša²¹⁷. 28. decembra je bil v *Slovenskemu narodu* objavljen še članek o kralju Petru in o njegovih bojih v Bosni, v članku pa je predstavljen kot junak in ga poveljujejo.²¹⁸ *Slovenski narod* je v času po vojni postal tudi obsežnejši. V medvojnem času je časnik obsegal približno štiri strani, izjemoma je bila kakšna številka daljša, po vojni pa ima časnik navadno vsaj osem strani.

Domoljub je izšel dan po božiču, in sicer 26. decembra 1918. Uvodne strani so bile namenjene pisanju o božiču, ki so ga ljudje prvič po štirih letih zopet dočakali v miru, poudarja se ta trdo prislužen mir slovenskega naroda. Časnik piše o svobodi novih rodov zaradi nastanka nove države, prav tako se ob božičnih mislih dotaknejo načel Woodrowa Willsona in ga pri tem hvalijo, saj so verjeli, da jim bo ravno ameriški politik pomagal k boljšemu življenju in položaju v novi domovini. Sicer je *Domoljub* poročal o vesteh na Slovenskem in na Balkanu, malo je bilo poročil od drugod po svetu.²¹⁹

Učiteljski tovariš, ki je izšel 27. decembra 1918, že nosi podnaslov »*Glasilo jugoslovanskega učiteljstva*«. V časopisu so pisali predvsem o tem, da zdaj slovenski narod sodi pod novo državo in sicer pod Kraljevino SHS, da je nastopil čas jugoslovanstva in bodo temu prilagojene tudi razmere v šolstvu. *Učiteljski tovariš* poveljuje jugoslovanstvo, piše o razmerah v novonastali državi, prav tako nekaj besed namenijo pisanju o svobodi in manjšemu vpletanju oblasti v delo učiteljev.²²⁰

V letu po vojni se časopisi ne ukvarjajo več toliko z božičem, tudi pri *Slovincu*, za katerega je bilo med vojno značilno, da so o božiču in praznikih pisali največ, se leta 1918 praznikov vsebinsko komaj dotaknejo. Glavna tema vseh štirih proučevanih časopisov je politika, nova ureditev države, poudarjanje jugoslovanstva in novih razmer, v katerih se je znašel slovenski narod.

Po pregledu vseh številok od leta 1913 do 1918 sem ugotovila, da so v časopisih običajno poročali le o civilnem prebivalstvu, medtem ko svojci o praznovanju božiča in praznikov na frontah niso vedeli kaj dosti. V letu 1916 so bili v *Slovincu* objavljeni pozdravi vojakov s front, kjer so bila naštetna imena še živečih slovenskih vojakov. Civilno prebivalstvo je prav tako iz časopisov izvedelo, kdo je bil v vojni ranjen ali ubit. V drugi polovici vojne se začnejo v časopisih sicer pojavljati pisma vojakov s front, vendar so ta zelo redka oziroma v času božiča

²¹⁷ *Slovenec*, 28. december 1918, 2.

²¹⁸ *Slovenski narod*, 28. december 1918, 2.

²¹⁹ *Domoljub*, 26. december 1918.

²²⁰ *Učiteljski tovariš*, 27. december 1918.

objavljena največ dvakrat. Ta pisma so vsebovala predvsem dobre novice vojakov, kako ti živijo v slogi, kako tudi sami preko časopisov spremljajo dogodke doma in po svetu. Časopisi so v božičnem času civilno prebivalstvo predvsem tolažili in jim dajali neko upaje, *Slovenec* in *Domoljub* sta se sklicevala na božjo pomoč in ljudi vabila k molitvi in veri v Boga.

5 ZAKLJUČEK

1. svetovna vojna je bila najobsežnejša in najbolj krvava vojna do srede 20. stoletja. Zajela je ves svet, na bojišče je odšlo na sto tisoče vojakov, doma je trpelo civilno prebivalstvo. Žrtve po vojni so bile enormne in pri tem ne govorimo samo o padlih vojaki, ampak tudi o vdovah, otrocih, ki so ostale sirote in o vseh vojnih invalidih. Vojaki so se na bojišča odpravili z mislijo, da se najkasneje do božiča vrnejo v svoje domove, a je bila resničnost veliko bolj kruta. Kar štiri božiče so družine preživele ločeno, moški na frontah in ženske v novih vlogah, v vlogah tistih, ki skrbijo za družino. Ker božič velja za družinski praznik, praznik miru, sem se v nalogi osredotočila na poročanje štirih slovenskih časopisov, ki so izhajali v obdobju vojne. Časopise sem proučevala tudi zato, ker so ti pomenili vir informacij tako za civiliste kot tudi vojake, ki so bili na bojiščih. Proučevala sem liberalni *Slovenski narod*, katoliška *Slovenca* in *Domoljuba* ter učiteljski časopis *Učiteljski tovariš*. Ugotovila sem, da sta si bila vsebinsko *Slovenski narod* in *Slovenec* skoraj enaka, predvsem po letu 1915, ko sta oba svojo podobo malce spremenila in sta dajala občutek še večje enakosti. Seveda sta oba časopisa izhajala dnevno, zato se novice tako ali tako niso mogle kaj dosti razlikovati. *Slovenec* in *Domoljub* sta v svojih številkah prinašala zelo veliko verskih vsebin in poudarjanje božičnega časa, čeprav je v letu 1917 *Slovenec* pri tem zelo popustil oziroma je v središče postavljaj druge tematike, medtem ko je bilo pri liberalnem *Slovenskem narodu* prav nasprotno – liberalci so o božiču v prvih treh letih vojne poročali zelo malo oziroma o njem skoraj niso pisali, leta 1917 pa so prazniku namenili več rubrik. V vseh treh omenjenih časopisih so objavljali tudi sezname padlih in ranjenih vojakov, pozdrave vojakov in vojskovodij s front ter razne zgodbe z bojišč in sezname darov posameznikov za vojne begunce, vdove in sirote. *Učiteljski tovariš*, ki je bil tako ali tako namenjen učiteljem, za pomoč in novice, božične tematike ni vseboval. Pisali so le o dogodkih v vojni, za katere so menili, da neposredno vplivajo na učiteljski poklic, vendar je bilo teh, presenetljivo, malo. V prvem letu po vojni so v časopisih zopet poudarjali pomen družine ob praznikih in poudarjali, da je to po več letih prvi miren božič, čeprav nasprotja v politiki še niso popolnoma rešena in je pred narodi še veliko dela, da dosežejo, kar želijo.

6 BIBLIOGRAFSKI SEZNAM

6.1 Časopisni viri

- *Domoljub*, 5. julij 1888.
- *Domoljub*, 25. december 1913.
- *Domoljub*, 24. december 1914
- *Domoljub*, 23. december 1915.
- *Domoljub*, 28. december 1916.
- *Domoljub*, 27. december 1917.
- *Domoljub*, 26. december 1918.
- *Slovenec*, 23. december 1913.
- *Slovenec*, 24. december 1913.
- *Slovenec*, 27. december 1913.
- *Slovenec*, 29. december 1913.
- *Slovenec*, 23. december 1914.
- *Slovenec*, 24. december 1914.
- *Slovenec*, 28. december 1914.
- *Slovenec*, 29. december 1914.
- *Slovenec*, 23. december 1915.
- *Slovenec*, 24. december 1915.
- *Slovenec*, 27. december 1915.
- *Slovenec*, 28. december 1915.
- *Slovenec*, 29. december 1915.
- *Slovenec*, 23. december 1916.
- *Slovenec*, 27. december 1916.
- *Slovenec*, 28. december 1916.
- *Slovenec*, 29. december 1916.
- *Slovenec*, 24. december 1917.
- *Slovenec*, 27. december 1917.
- *Slovenec*, 28. december 1917.
- *Slovenec*, 29. december 1917.
- *Slovenec*, 23. december 1918.
- *Slovenec*, 24. december 1918.

- *Slovenec*, 27. december 1918.
- *Slovenec*, 28. december 1918.
- *Slovenski narod*, 23. december 1913.
- *Slovenski narod*, 24. december 1913.
- *Slovenski narod*, 27. december 1913.
- *Slovenski narod*, 29. december 1913.
- *Slovenski narod*, 23. december 1914.
- *Slovenski narod*, 24. december 1914.
- *Slovenski narod*, 26. december 1914.
- *Slovenski narod*, 28. december 1914.
- *Slovenski narod*, 29. december 1914.
- *Slovenski narod*, 23. december 1915.
- *Slovenski narod*, 24. december 1915.
- *Slovenski narod*, 27. december 1915.
- *Slovenski narod*, 28. december 1915.
- *Slovenski narod*, 29. december 1915.
- *Slovenski narod*, 23. december 1916.
- *Slovenski narod*, 27. december 1916.
- *Slovenski narod*, 28. december 1916.
- *Slovenski narod*, 29. december 1916.
- *Slovenski narod*, 24. december 1917.
- *Slovenski narod*, 28. december 1917.
- *Slovenski narod*, 29. december 1917.
- *Slovenski narod*, 23. december 1918.
- *Slovenski narod*, 24. december 1918.
- *Slovenski narod*, 27. december 1918.
- *Slovenski narod*, 28. december 1918.
- *Učiteljski tovariš*, 1. januar 1861.
- *Učiteljski tovariš*, 20. december 1899.
- *Učiteljski tovariš*, 1. januar 1900.
- *Učiteljski tovariš*, 27. december 1913.
- *Učiteljski tovariš*, 24. december 1915.
- *Učiteljski tovariš*, 29. december 1916.

- *Učiteljski tovariš*, 28. december 1917.
- *Učiteljski tovariš*, 27. december 1918.

6.2 Spletni viri

- Dlib: Slovenec: političen list za slovenski narod. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-PRARJ8D8> (dostop: avgust 2020).
- Slovenski narod. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-RERCKDSM> (dostop: avgust 2020).
- Vehar, Maja. *Mohorjeva družba*. <http://zgodovina.si/mohorjeva-druzba/> (dostop: avgust 2020).
- Vehar, Maja. *Slovenski narod*. <http://zgodovina.si/slovenski-narod/> (dostop: avgust 2020).

6.3 Literatura

- Andrej Praprotnik. <http://www.podbrezje.si/osebnosti/nekoc/andrej-praprotnik/> (dostop: avgust 2020).
- Bobič, Pavlina. »Vera v vojni.« V: *Slovenci + prva svetovna vojna 1914-1918*, ur. Marko Štepec, 76–78. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010.
- Celje skozi čas. http://www.o-4os.ce.edus.si/projekti/mednarodno_sodelovanje/elementi/celje_kronika.pdf (dostop: avgust 2020).
- *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988.
- Fischer, Jasna. *Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: Družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, 10, 74–75.
- Govekar Okoliš, Monika. »Pomen slovenskih šolskih knjig in učbenikov pri oblikovanju nacionalne identitete Slovencev v drugi polovici 19. stoletja.« V: *Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, ur. Slovenski šolski muzej, 226–241. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2004.
- Granda, Stane. »Rast Ljubljane v gospodarsko središče Slovenije.« V: *Od Maribora do Trsta – zbornik referatov*, ur. Darko Friš in Franc Rozman, 99–105. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998.
- Grdina, Igor. »Slovenci v vrtincu velike vojne.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 35. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

- Hribar, Angelika. »Elza Obereigner-Kastl.« V: *Take vojne si nismo predstavljali*, ur. Marko Štepec, 17. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 2010.
- Kalin Golob, Monika in Jernej Amon Prodnik »Slovenski narod ob 150-letnici začetka izhajanja.« *Teorija in praksa*, 55/4 (2018), 806–816.
- Klabjan, Borut. »Od Trsta do Sarajeva in nazaj: dinastična lojalnost in nacionalna pripadnost v habsburškem Trstu na predvečer prve svetovne vojne.« *Acta Histriae*, 21/4 (2013), 749–772.
- Leskovec, Antoša. »Gospodarstvo v Mariboru od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne.« V: *Od Maribora do Trsta – zbornik referatov*, ur. Darko Friš in Franc Rozman, 107–126. Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998.
- Lipušček, Uroš. *Sacro Egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012, 110, 117–125.
- Mrzlikar, Nina. »Vloga časnika Slovenec v slovenskem političnem in družbenem razvoju.« Fakulteta za družbene vede UL, 2002, 12– 25.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa, 1995, 11–12.
- Rahten, Andrej. »Slovenska politika od sarajevskega atentata do vstopa Italije v vojno.« *Acta Histriae*, 25/4 (2017), 977–992.
- Rajh, Bernard. »Pogledi na slovensko 19. stoletje.« V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 79/ 1.–2.,ur. Vlasta Stavbar, 71–82. Maribor: Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor, 2008.
- Repe, Božo. *Slovenci in prva svetovna vojna*. http://www.100letprve.si/i_svetovna_vojna/slovenci_in_1_svetovna_vojna/index.html (dostop: avgust 2020).
- Selišnik, Irena. »Ženske v zaledju vojnih zubljev.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst, 185–198. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Slovenec – od leta 1873. <https://www.slovenec.org/casopis-slovenec/> (dostop: avgust 2020).
- Sopčič, Drago. »Podjetništvo na Slovenskem v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno.« Magistrsko delo, Ekonomska fakulteta UL, 2013, 5.
- Svoljšak, Petra. »Slovenci v primežu avstrijske cenzure.« V: *Velika vojna in Slovenci*, ur. Peter Vodpivec in Katja Kleindienst, 109–127. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.

- Štepec, Marko. »Avstro-Ogrska pred veliko vojno.« V: *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*, ur. Marko Štepec, 7–12. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010.
- Štepec, Marko. »Pavel Golia.« V: *Take vojne si nismo predstavljali*, ur. Marko Štepec, 21–24. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2014.
- Štepec, Marko. »Sarajevski atentat.« V: *Take vojne si nismo predstavljali*, ur. Marko Štepec, 19. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2014.
- Štepec, Marko. »Spomin na svetovno vojno.« V: *Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918*, ur. Marko Štepec, 94–97. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2010.
- Trstenjak, Alojzij. *Spomini iz svetovne vojne 1914–1918*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2015, 25–35.
- Uljan, Mojca. »Prehod Slovencev iz Avstro-ogrske monarhije v Kraljevino SHS.« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede UL, 2004, 9.
- Vehar, Maja. »Bibliografija leposlovja v časopisu Domoljub (1934–1944).« Filozofska fakulteta UL, 2016, 14.
- Zajc Cizelj, Ivanka. »Socialna demokracija in osnovna šola konec 19. in v začetku 20. stoletja.« V: *Šolska kronika, Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, ur. Slovenski šolski muzej, 84–93. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1995.
- Žitnik Serafin, Janja. *Raziskovanje slovenskega izseljenstva: vidiki, pristopi, vsebine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2017, 54–58.